

M U Z E U L T Ă R I I C R I Ș U R I L O R

CRISIA

LV

O R A D E A • 2 0 2 5

UN SCRIITOR ARDELEAN ÎN VIZORUL DIPLOMAȚIEI ITALIENE: ION AGÂRBICEANU

Veronica TURCUȘ*

A TRANSYLVANIAN WRITER IN THE SIGHTS OF ITALIAN DIPLOMACY:

ION AGÂRBICEANU

ABSTRACT

The study aims to nuance the presence of the Transylvanian writer Ion Agârbiceanu in the local political life and journalism during the 1930s based on two diplomatic reports of the Italian consul in Cluj, Carlo Alberto Perego, dated March 20, 1934, and May 23, 1934. The respective diplomatic communications addressed to the Minister of Foreign Affairs in Rome, then Benito Mussolini, contain unpublished data about the subsidization of the Iron Guard with funds from abroad, about the route of the money via Cluj and about the role played in the context by the publicist and politician Sebastian Bornemisa, associating the issues with the figure of the prose writer Ion Agârbiceanu, around whom the second diplomatic briefing is entirely built.

Keywords: Italian diplomacy, Cluj, Iron Guard, Transylvanian political life, Transylvanian writer.

Una dintre cele mai controversate și intens dezbătute probleme, cu ecouri care ating inclusiv prezentul politic, cultural și spiritual-religios al României contemporane, rămâne istoria Mișcării Legionare, mai ales sub aspectul susținerii de care aceasta s-a bucurat, direct sau voalat, din partea unui consistent sector al intelectualității interbelice. În context transilvan, situația a fost cu atât mai complicată întrucât propensiunea națională care a animat cultura și spiritualitatea ardeleană interbelică reprezenta o puternică forță motrice și oferea un câmp deschis noilor idei ale tineretului de dreapta al anilor '20 care s-au cristalizat apoi, treptat, în formulele extremiste specifice celui de-al doilea deceniu interbelic.

Legiunea Arhanghelul Mihail a fost germinată încă din toamna anului 1923, când Corneliu Zelea Codreanu (fiul lui Ion Zelea Codreanu, fost deputat în Parlament imediat după război, în primele alegeri, cele din 1919, pe listele de la Suceava din partea Partidului Naționalist-Democrat, creat de Nicolae Iorga și Alexandru Constantin Cuza în 1910) se afla în închisoare în urma descoperirii, la 8 octombrie 1923, a „Complotului din Dealul Spirii”, pus la cale pentru a asasina mai mulți miniștri, complot organizat după încheierea congresului Ligii Apărării Național-Creștine¹ de la Câmpulung (17 septembrie 1923), atunci când se contura tot mai evident eșecul

* Institutul de Istorie „George Barițiu” Cluj-Napoca al Academiei Române; e-mail: vturcus@yahoo.it.

¹ Liga Apărării Național-Creștine (L.A.N.C.), avându-l ca președinte pe profesorul Alexandru C. Cuza (din descendența lui Alexandru Ioan Cuza, apreciat chiar de ideologul șef al nazismului, Alfred Rosenberg, ca „mentorul antisemitismului european”), se constituie la 4 martie 1923 în cadrul unui congres care s-a desfășurat în Aula Universității din Iași, iar Corneliu Zelea Codreanu fusese însărcinat cu organizarea L.A.N.C. la nivelul întregii țări. Cum prin Constituția din martie 1923 (adoptată de Adunarea Deputaților la 26 martie și în Senat o zi mai târziu,

luptei studenților naționaliști pentru impunerea *numerus clausus* în universități, responsabili fiind considerați guvernării. Practic însă, Legiunea Arhanghelul Mihail a fost lansată patru ani mai târziu, la Iași, organismul fiind constituit la 24 iunie 1927 (semnificativ pentru mistica legionară tocmai de Sânziene) de Corneliu Zelea Codreanu în urma desprinderii de mentorul și principalul său susținător, Alexandru C. Cuza². Ulterior, în 1930, Codreanu a creat Garda de Fier în climatul alegerilor locale din februarie 1930 (câștigate, de altfel, de Partidul Național-Țărănesc cu o majoritate covârșitoare, aproape 82%). Amintitul organism politic se dorea o gardă împotriva răspândirii comunismului, un fel de partid umbrelă pentru racolarea altor partide în vederea intrării în competiția electorală ca un front comun. Singurul partid care a aderat la amintitul front a fost Legiunea Arhanghelul Mihail, așa că Garda de Fier și Legiunea Arhanghelul Mihail s-au suprapus, denuminațiunea devenind un alt nume al Mișcării Legionare. Astfel, în aprilie 1930, au fost puse bazele Gărzii de Fier în capitală, în cadrul unei întruniri a tinerimii din toate societățile și grupările politice, convocată la București de Codreanu pentru Duminica Floriilor a anului 1930 – 13 aprilie, dar la care au participat prevalent membrii Legiunii³. Din nefericire, utilizarea violenței pentru atingerea scopurilor electorale a devenit o practică în anii '30, din păcate nu numai a Mișcării Legionare, deși în mare parte determinată de cultul violenței profesat de orientările de extremă dreapta⁴. În consecință, încă din primii ani ai organizării sale,

sanționată și promulgată de regele Ferdinand I la 28 martie și în vigoare din 29 martie odată cu publicarea în „Monitorul Oficial”), în perioada guvernării liberale, a fost acordată din oficiu cetățenie deplină tuturor evreilor aflați pe teritoriul Regatului României, L.A.N.C. nu a fost de acord și a îndemnat studențimea la proteste, urmate de ciocniri cu poliția, Codreanu având un rol important în calitate de membru al L.A.N.C. De amintit că art. 7 din Constituție privitor la naturalizare stabilea că aceasta se acordă în mod individual de Consiliul de Miniștri, în urma constatării unei comisii, prevedere diferită față de art. 7 din Constituția de la 1866, intrată în vigoare în momentul publicării, în 1 iunie 1866, și care preciza că „numai streinii de rituri creștine pot dobândi împământenirea”. Amintitul articol din Constituția de la 1866 a fost apoi revizuit într-o formă asemănătoare cu cel din Constituția din 1923 prin Legea nr. 2186/13 octombrie 1879, conținând prevederea că împământenirea se face fără deosebire de religie, dar individual și cu condiția locuirii după aceea vreme de zece ani în România. În plus, art. 133 al noii Constituții, ratificând o serie de decrete-legi din 1918-19 privitoare la acordarea drepturilor cetățenești, ratifica și două decrete-legi din mai și august 1919 referitoare la încetățenirea evreilor care locuiau în Vechiul Regat, aceștia urmând să își facă declarațiile de încetățenire în trei luni de la promulgarea Constituției, fiind ratificate totodată și toate decretele-legi de încetățenire individuală. Tot în închisoare, în noiembrie 1923, Codreanu a pus bazele organizației tinerilor naționaliști cu vârsta sub 18 ani, „Frăția de Cruce”.

² Desprinderea lui Codreanu din Ligă și crearea, în 1927, a Legiunii Arhanghelul Mihail a avut loc pe fondul nemulțumirii acestuia pentru că la alegerile generale din mai 1926 (unde candidase pe listele L.A.N.C. în județul Putna), nu reușise să obțină un loc de deputat, chiar dacă L.A.N.C. a avut 10 deputați în perioada Guvernării Averescu (1926-27).

³ Armin Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail”. Mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional*, ed. a II-a, traducere din germană de Cornelia și Delia Eșianu, control științific Florea Ioncioaia, Editura Humanitas, București, 2006, p. 181.

⁴ Amintim confruntările sângeroase din București din 10 aprilie 1930 dintre invalizii de război și jandarmerie, protestului celor dintâi alăturându-i-se studențimea de extremă dreapta, context al violenței în care au și fost puse bazele Gărzii de Fier în capitală, la o întrunire a tinerimii convocată de Codreanu peste câteva zile. Organizația își va inaugura primul sediu la București, pe Calea Victoriei nr. 40, la 8 noiembrie 1930, de sărbătoarea Arhanghelului Mihail și ziua oficială a Legiunii. Violența politică a legionarilor se declanșase acum acut. După primele atacuri din anii 1924-25 ale grupărilor tineretului extremist care au avut ca victime funcționari ai poliției (Manciu) sau chiar studenți (Vernichescu – vezi cazul lui Ion Moța), violența se îndreaptă asupra înalților funcționari ai statului (la 22 iulie 1930, studentul legionar macedoromân/țuțovlah Gheorghe Beza l-a împușcat cu cinci focuri de armă pe Constantin Angelescu, economist și politician, atunci subsecretar de stat la Ministerul de Interne în Guvernul Iuliu Maniu II (funcție îndeplinită de acesta în perioada 17 iunie – 9 octombrie 1930). Constantin Angelescu a scăpat însă cu viață și va îndeplini apoi trei mandate de guvernator al Băncii Naționale a României (martie-iunie 1931, apoi noiembrie 1931 – februarie 1934, respectiv 1 aprilie – 30 septembrie 1944). Motivul a fost o nouă lege a colonizării,

Garda de Fier a fost interzisă de nu mai puțin de 3 ori, desfășurându-și activitatea, așadar, pentru perioade îndelungate, în ilegalitate⁵. Deja de la începutul anilor '30 legionarii organizaseră formațiuni paramilitare (aici anii de educație militară ai lui Corneliu Zelea Codreanu s-au făcut

expusă de Angelescu în Parlament și pe care macedoromânii o considerau favorabilă bulgarilor. Legătura cu Mișcarea Legionară a fost făcută întrucât asupra lui Beza se găsiseră manifeste legionare, iar într-un manifest adresat de Codreanu românilor din Capitală cu doar două zile înainte (la 20 iulie 1930), acesta incita la violență ca o reacție la interzicerea de către autorități a unui marș al Gărzii de Fier în Basarabia, care urma să aibă loc în aceeași zi, 20 iulie 1930, însă pentru care Ministerul de Interne s-a văzut nevoit să retragă aprobarea în ultimul moment ca urmare a violențelor legionare de la Borșa (Maramureș) și din nordul țării. A mai fost un incident care a determinat reacția hotărâtă a autorităților: la 30 decembrie 1930, un tânăr licean (elevul C. Dumitrescu-Zăpadă), membru al Legiunii Arhanghelul Mihail, a pătruns înarmat în clădirea Editurii ziarelor „Adevărul” și „Dimineața”, și a vrut să tragă în redactorul cotidianului, Emil Socor, care a fost rănit doar superficial în încăierarea care a urmat, mulțumită faptului că se blocase cocoșul revolverului. *Ibidem*, p. 182-184.

⁵ Garda de Fier a fost astfel interzisă pentru prima dată de Guvernul Gheorghe Gh. Mironescu (10 octombrie 1930 – 17 aprilie 1931), printr-o dispoziție emisă în ianuarie 1931 de ministrul de Interne, Ion Mihalache (Codreanu a fost arestat și au urmat o serie de procese în februarie-martie 1931 în chestiunea implicării unor membri ai Gărzii de Fier, în frunte cu Codreanu, în pregătirea unei lovituri de stat, dar în urma proceselor sunt achitați, ca și Beza în vara anului 1931). Interzicerea Gărzii nu a fost anulată, așa că la alegerile din 1 iunie 1931 s-a participat sub denumirea de Gruparea Corneliu Zelea Codreanu. Atunci s-a înregistrat primul puseu electoral, chiar dacă modest, al Mișcării Legionare, care, sub numele de Gruparea Corneliu Zelea Codreanu, a depus liste în 17 județe și a strâns 1,05% din voturi la nivel național (cfr. Marcel Ivan, *Evoluția partidelor noastre politice în cifre și grafice (1919-1932)*, Editura și tiparul Drafft & Krotleff s.a., Sibiu, f.a.), întrunind 34.000 de voturi. Gruparea Codreanu a fost în cartel electoral cu Liga Creștinilor Basarabeni și Oastea Moldovenească. La amintitele alegeri din 1931, Mișcarea Legionară a obținut un singur loc în Parlament, ocupat de Codreanu: la 31 august 1931 au fost organizate alegeri parțiale în Județul Neamț, unde Corneliu Zelea Codreanu a candidat și a obținut 11.300 de voturi, fiind ales deputat, rostind la 3 decembrie 1931 un discurs de răspuns la Mesaj în Camera Deputaților (A. Heinen, *op. cit.*, p. 153, 184-185; Zigu Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, ed. a IV-a, prefată de Marta Petreu, Cartea Românească, București, 2015, p. 235; <https://partid.miscarea-legionara.net/istoric/cronologie/>, accesat la 10 iulie 2024). Pentru proiectul electoral al Mișcării Legionare din anul 1931, proiect expus de Codreanu Senatului legionar în decembrie 1930, rămâne iarăși sugestiv faptul că broșura care conținea textul programului electoral al Gărzii de Fier, intitulată „*Legiunea Arhanghelul Mihail*”. *Garda de Fier – Programul și caracterul general*, broșură publicată în 1931, a fost tipărită la Huși – locul nașterii lui Codreanu – în Atelierele „Zanet Corlățeanu” (însuma 14 pagini fără copertă) și la Cluj, la Tipografia Cartea Românească. Programul va fi tipărit apoi, cu anumite modificări, în ziarul „Biruința. Organ al Legiunei Arhanghelul Mihail - Covurlui”, Galați, a. III, nr. 7, 25 decembrie 1932. Broșura este identificabilă în Arhivele CNCSSAS (conform <http://www.cnsas.ro/documente/arhiva/Biblioteca%20Securitatii.pdf>, accesat la 3 iulie 2024). Vezi A. Heinen, *op. cit.*, p. 188-189. A doua oară Garda de Fier a fost dizolvată în mai 1932 de Guvernul Iorga, Internele fiind ocupate de Constantin Argetoianu ca ministru ad-interim (se fac arestări, sediile sunt sigilate, iar Corneliu Zelea Codreanu este împiedicat să apară în Parlament). Decizia a fost luată în contextul premergător alegerilor care s-au desfășurat la 17 iulie 1932. De reținut că la alegerile din 17 iulie 1932, Gruparea Corneliu Zelea Codreanu a ieșit a 9-a formațiune politică după Partidul Național-Țărănesc, Partidul Național Liberal I.G. Duca, Partidul Național Liberal Gh. Brătianu, Partidul Maghiar, Partidul Țărănesc Dr. N. Lupu, Liga Apărării Național-Creștine, Partidul Național Agrar și Partidul Social Democrat, fiindu-i atribuite proporțional cu procentul de voturi întrunite pe țara întreagă un număr de 5 mandate în Cameră (Gruparea Corneliu Zelea Codreanu a obținut un procent de 2.37% din voturi la nivel național, fiind însă în cartel cu Obștea Țării și cu Obștea Cultivatorilor de Sfeclă) – vezi I. Teodorescu, *Alegerile pentru Camera Deputaților din 20 Decembrie 1933*, în „Buletinul Statistic al României”, 1934, p. 9-11; A. Heinen, *op. cit.*, p. 153. Din nou formațiunile paramilitare au fost interzise în aprilie 1933 de Guvernul Alexandru Vaida-Voevod, George G. Mironescu fiind și vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și ministru de Interne (prin Ordinul 27845/29 al Ministerului de Interne). Se făcea referire directă, în amintitul Ordin al Ministerului de Interne, la scopul lor mărturisit de a provoca violență și a răsturna „actuala orânduire politică” stabilită prin lege, fiind condamnate toate acele formațiuni care au devenit un pericol pentru ordinea publică, fie că erau independente, ori puse sub auspiciile Gărzii de Fier, ale „hitleriștilor” sau ale L.A.N.C. Vezi Roland Clark, *Sfântă tinerețe legionară. Activismul fascist în România interbelică*, trad. Marius-Adrian Hazaparu, Polirom, Iași, 2015, p. 113 (cap. 4. *Alegeri, violență și disciplină*, subcap. *Echipele morții*).

simțiți) pe care le-au încadrat în noul organism creat în anul 1930, Garda de Fier. Se materializa acum îndemnul pe care Codreanu îl adresase studențimii la Congresul Asociației Studențești Creștine „Ștefan cel Mare” de la Mănăstirea Putna, desfășurat în zilele de 14-16 septembrie 1929 sub președinția lui Andrei C. Ionescu (unul dintre inițiatorii primelor asociații legionare la București, ales din noiembrie 1929 Președintele Centrului Studențesc București): „cartea și carabina”. Aceste „batalioane” au servit interesele Legiunii mai ales după ce aceasta a devenit un candidat la alegerile generale desfășurate în 1931 și 1932. Uniforma impresionă, iar grupuri de legionari îmbrăcați în uniforme defilau prin sate intonând cântece naționaliste și ținând discursuri aprinse în fața celor reuniți din curiozitate. Combinația de naționalism profesat și apelul la credință au fost infailibile, așa că, în preajma alegerilor din 1933, Legiunea se afla într-una dintre cele mai favorabile posturi: în mai 1933 existau celule legionare în 50 de județe, iar numărul acestora s-a ridicat la 60 în iulie și 68 în preajma alegerilor din 1933 (din cele 71 de județe câte avea România interbelică în perioada 1925-38, stabilite prin Legea de Unificare administrativă din 1925). Iar conform unei estimări a poliției de la finele anului 1933, numărul legionarilor era ridicat – 28.000⁶ – în raport cu numărul alegătorilor reprezentând spre 1% (0.96%) din votanți (dacă ținem cont aici că la alegerile din 1933 au fost înscrși 4.380.354 de alegători, însă votanții vor fi mai apoi doar 2.919.793⁷). Ca un răspuns la măsurile ferme guvernamentale, în vederea alegerilor din 1933, Codreanu a creat echipele morții, care urmau să recurgă la violență pentru a-și face auzit mesajul. Sugestiv pentru momentul respectiv și pentru maniera în care erau aplicate amintitele măsuri (percheziții întreprinse de forțele de ordine, confiscări de documente și arestări) rămâne episodul petrecut în primăvara anului 1933 la Cluj, despre care relatea ziarul „Dimineața” (fondat în 1904 de Constantin Mille) din 8 mai 1933⁸. În vederea aplicării ordinului Internelor din aprilie de interzicere a formațiunilor paramilitare, autoritățile locale au încercat, la 6 mai 1933, să închidă sediul Gărzii de Fier din Cluj, „instalat în locuința studentului Bănică, șeful acestei organizații”, care se afla în proximitatea Pieței Unirii, așa cum relatează mai departe cronica jurnalistică din epocă. Grupul de polițiști condus de Aurel Drăghici, șeful diviziei juridice din chestura Poliției clujene, și de comisarul Marcozan a solicitat celor 7 membri ai organizației găsiți la sediu să le predea scriptele. Însă după ce au confiscat o serie de documente importante, agenții au fost încercuiți de grupul de legionari care, „la ordinul studentului Bănică, au scos cuțitele și au declarat polițiștilor că vor scăpa teferi dacă le vor înapoia actele luate. Apoi, pentru a impresiona pe agenți, au intonat diverse cântece funebre și la urmă marșul «Gărzii de Fier»”. Intimidate, forțele de ordine au returnat documentele confiscate și s-au retras de la fața locului. Mai mult, au urmat busculade în Piața Unirii întrucât membrii Gărzii de Fier, pe care descinderea poliției îi găsisese într-o îmbrăcămintă sumară, „au ieșit așa în Piața Unirii până în fața comisariatului I de poliție, unde au manifestat ostil”. Gardiștii au fost întâmpinați de o patrulă de polițiști, pe care au reușit însă să o respingă. După busculadă însă, forțele polițienești întărindu-se, s-a putut purcede la arestarea a 11 membri ai Gărzii de Fier, în ziua următoare continuând cercetările la chestura clujeană. În cursul dimineții s-a făcut și o nouă descindere la sediul organizației, însă, „după spusele unora dintre anchetatori, o parte din actele confiscate în cursul nopții, când s-a făcut prima descindere, au dispărut”. În plus, a fost emisă și o ordonanță a chesturii Poliției clujene (semnată de chestorul Hațiegan și de secretarul general al chesturii,

⁶ R. Clark, *op. cit.*, p. 113.

⁷ I. Teodorescu, *op. cit.*, p. 4.

⁸ N. Ionescu, *Dizolvare a organizației „Garda de Fier” din Cluj. Polițiști sechestrați și amenințați cu moartea. Arestările, în „Dimineața”, București, a. 29, no. 9466, 8 mai 1933, p. 9. Vezi și R. Clark, *op. cit.*, p. 114.*

Clonța) prin care se aducea „la cunoștința tuturor că organizația așa-zisă a «Gărzii de Fier» din Cluj și județ în conformitate cu ordinul Ministerului de interne No. 27145-933 pe ziua de 8 maiu 1933 a fost disolvată și desființată de către noi. În consecință toți acei cari vor mai activa începând de azi, direct sau indirect în această organizație, vor fi supuși rigorilor legii pentru reprimarea unor infracțiuni contra liniștei publice din 21 Martie 1933 publicat în M.O. No. 68-933”. Așa cum relatează presa vremii, forțele de ordine au intervenit și au dizolvat organizația, însă informațiile de nuanță indică faptul că autoritățile nu au reușit să intre în posesia tuturor actelor care ar fi oferit o imagine de ansamblu, mai clară, asupra resorturilor mișcării la nivel local.

O decisivă scoatere a Gărzii de Fier în afara legii s-a produs prin Jurnalul Consiliului de Miniștri din 9 decembrie 1933 privind dizolvarea Gărzii de Fier, publicat în „Monitorul Oficial” din aceeași zi (act care urma a fi pus în practică de miniștrii Guvernului I. G. Duca, Ion Inculeț – ministru de Interne și Victor Antonescu – ministru de Justiție). Prin amintita dispoziție guvernamentală, așa cum este bine-cunoscut, a fost blocată participarea Gărzii de Fier la alegerile care urmau să se desfășoare la 20 decembrie 1933⁹. Măsura Guvernului I. G. Duca (un guvern de scurtă durată, 14 noiembrie 1933 – 29 decembrie 1933, cu un prim-ministru liberal după o perioadă de guverne național-țărănești care a deschis, la rândul său, o nouă eră liberală reprezentată de guvernele Tătărescu, un prim-ministru chemat la guvernare de monarh în noiembrie 1933 tocmai pentru a organiza alegerile care trebuiau convocate după demisionarea Guvernului Al. Vaida-Voevod la 9 noiembrie 1933¹⁰) a provocat reacția dură a Gărzii de Fier, soldată cu asasinarea lui I. G. Duca de către Nicadori, în seara zilei de 29 decembrie 1933, pe peronul Gării din Sinaia¹¹.

În primăvara anului 1934, Garda de Fier era de câteva luni scoasă în afara legii, orice asociere cu amintita organizație reprezentând în fapt un act ilicit. De altfel organismul a funcționat apoi, practic, în ilegalitate, iar pentru intrarea în competițiile electorale a fost creat partidul legionar Totul pentru Țară, constituit la decizia lui Codreanu din 10 decembrie 1934 și înregistrat la Tribunalul București la 20 martie 1935¹².

⁹ În conformitate cu art. IV al Jurnalului Consiliului de Miniștri din 9 decembrie 1933 se prevedea că „Toate listele de candidaturi depuse pe baza legii electorale în vederea alegerilor legislative care încep la 20 decembrie 1933 în numele și cu semnul grupării «Garda de Fier» sunt nule și neavenite”. Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 1456/9 decembrie 1933, în „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 286 bis, 9 decembrie 1933. Pentru rezultatele alegerilor din decembrie 1933, câștigate de Partidul Național Liberal cu un procent de 50.99%, vezi I. Teodorescu, *op. cit.*, p. 5.

¹⁰ Prin Înaltul Decret Regal nr. 2987 din 18 noiembrie 1933 („Monitorul Oficial”, nr. 268, 19 noiembrie 1933), dizolvându-se adunările legiuitoare, a fost din nou convocat, pentru consultare, întreg corpul electoral din țară pentru 20 decembrie 1933 (art. 11 din Legea electorală prevăzând că data convocării alegătorilor pentru Adunarea Deputaților și pentru Senat trebuie fixată până în două luni de la data dizolvării corpurilor legiuitoare, iar ziua începerii alegerilor neputând fi fixată mai devreme de 30 de zile de la data decretului de convocare). I. Teodorescu, *op. cit.*, p. 3.

¹¹ Desigur că aici ar fi de discutat poziția lui Carol al II-lea, care aparent cunoștea intențiile Nicadorilor chiar dintr-un raport al șefului poliției capitalei, Gabriel Marinescu, bazat pe o notă a unui informator al poliției apropiat complotiștilor. Mai precizăm că măsura dizolvării Gărzii de Fier a fost considerată oricum autoritară, însă ea dorea să răspundă și să se opună șirului de comploturi și violențe promovate de liderii Mișcării Legionare (se afirma în preambulul amintitului Jurnal al Consiliului de Miniștri că Legiunea Arhanghelului Mihail/Garda de Fier „prin programul și acțiunea sa din ultimul timp [...] urmărește pe de o parte schimbarea pe cale revoluționară a ordinii legale în stat și pe de altă parte întronarea unui regim social și politic contrar celui statornicit atât prin Constituție, cât și prin tratatele de pace” și că „mijloacele de acțiune ale acestei grupări sunt teroarea și violența”).

¹² Corneliu Ciucanu, *Dreapta politică românească. Politică și ideologie: 1919-1941*, Ed. Mica Valahie, București, 2009, p. 91-92. Partidul Totul pentru Țară era format din elementele organizației dizolvate, avându-l ca președinte pe Generalul Gheorghe Cantacuzino-Grănicerul, apoi pe inginerul Gheorghe Clime (primul conducător al asociației Corpul Muncitoresc Legionar, de la înființarea acestuia, în 1936).

În acest context aducem în discuție două documente, păstrate în Arhivele de la Farnesina și dateate 20 martie 1934, respectiv 23 mai 1934, care conțin date inedite în legătură cu activitatea Gărzii de Fier la Cluj. Pentru documentele pe care dorim să le supunem atenției și analizei interesează mai ales prevederile amintitului Jurnal al Consiliului de Miniștri, atunci în vigoare, conținute în art. II („Localurile de întrunire ale membrilor acestor grupări vor fi închise, iar arhivele și orice corespondență vor fi ridicate de autoritățile respective, oriunde s-ar găsi”), respectiv pct. c al art. III („Sunt interzise: Adunarea de fonduri sau a oricăror alte mijloace materiale pentru continuarea sau repetarea activității acestei grupări”). Mai mult, în urma arestării înainte de alegerile din 20 decembrie 1933 a mii de legionari ca urmare a dizolvării Gărzii de Fier (care de atunci nu a mai existat în mod oficial), a urmat un val de proteste din partea membrilor Mișcării Legionare și declanșarea unor reacții de susținere. Publicația „Calendarul”, care a tipărit în toamna electorală a anului respectiv o serie de articole denigratoare despre o seamă de personalități ministeriale și din lumea financiară, făcând o panoramă asupra protestelor studenților din întreaga țară arestați în acel context, publica la 14 decembrie 1933 și un articol intitulat *Studenți gardiști internați la Someșeni au declarat greva foamei*¹³, în care era deplânsă soarta tinerilor deținuți în condiții precare fără comunicarea motivului reținerii. Pentru Sibiu se cunoaște că Nicolae Bălan, mitropolitul Ardealului, a intervenit în cazul studenților arestați acolo¹⁴. De amintit că ziarul prolegionar „Calendarul” a fost închis definitiv la 1 ianuarie 1934¹⁵, iar forțele de ordine urmăreau în lunile succesive orice acțiune suspectă de gardism.

Pe acest fundal al vieții politice interne din primăvara anului 1934 trebuie să analizăm informațiile conținute în două rapoarte diplomatice păstrate în Arhiva Istórico-Diplomatică de la Farnesina, din 20 martie și 23 mai 1934, rapoarte aparținând Consulatului Italiei la Cluj, semnate de consulul A. Perego¹⁶ și adresate Externelor italiene, respectiv ministrului în funcție,

¹³ R. Clark, *op. cit.*, p. 117 (cap. 4. *Alegeri, violență și disciplină*, subcap. *Asasinatul și închisoarea*); *Studenți gardiști internați la Someșeni au declarat greva foamei*, în „Calendarul. Ziar independent cu ultimele știri din țară și străinătate”, [director Nichifor Crainic], București, a. II, nr. 538, 14 decembrie 1933, p. 5. Cronica jurnalistică informa la 13 decembrie 1933 că fuseseră arestați la Cluj și se aflau în a treia zi de detenție „studenții gardiști și cei ce figurau pe listele de candidați ai Gărzii de Fier”, fiind „internați în barăcele de la Someșeni”, „la o depărtare considerabilă de Cluj” unde, „din pricina localurilor nesănătoase, umede și reci, cei arestați – profesori universitari, avocați și studenți s-au îmbolnăvit”, fiind „îngrijiți în infirmeria grupului de aviație”. Așa că, drept răspuns la tratamentul aplicat în detenție (reținuți de câteva zile fără a fi interogați și a li se comunica motivul arestării), deținuții au declarat greva foamei și intenționau să o continue. Grupul arestat la Cluj și internat la Someșeni îi număra pe prof. univ. Dan Rădulescu, adv. dr. Vasiliu Cluj, Ioan Șchopu, căpit. inv. Vancea, studenții C. Șerban, St. Ventonie, E. Popa, Șerbu Ion, Gh. Dumitrescu, Vict. Apostolescu, Paul Bărbulescu, Al. Caranica, Buzdugan, R. Sighartan, L. Munteanu, Olariu, Gh. Munteanu, dar și pe o serie de studenți aparent neafiliați politic (Alex. Aluaș, Eliseu Bogățilă, T. Pop etc.).

¹⁴ R. Clark, *op. cit.*, p. 117-118.

¹⁵ Detalii în Nichifor Crainic, *Istoria „Calendarului”*, în „Sfarmă-Piatră”, București, a. IV, 24 martie 1938 (publicația „Sfarmă-Piatră”, avându-l ca director pe Al. Gregorian a apărut din 1935, însă din 1938 a fost condusă de Nichifor Crainic).

¹⁶ Carlo Alberto Perego, născut la Ferrara la 5 martie 1903, a absolvit Facultatea de Drept a Universității din Bologna la 10 iulie 1924 cu teza *La riparazione degli infortuni del lavoro nella legislazione internazionale (appunti di legislazione comparata e brevi note preparatorie alla VII sessione della Conferenza Internazionale del Lavoro)*, 1925. În anul 1927 a intrat în Externele italiene, având o serie de misiuni în străinătate de natură diplomatico-consulară la Ambasadele din Rio de Janeiro, București, Sofia, Budapesta, Bratislava (ca reprezentant al Republicii de la Salò) și Bangkok. A funcționat în calitate de consul clasa a II-a în Tunisia, în Singapore și în Brazilia, precum și ca însărcinat cu afaceri în Siam și în Ungaria. Perego și-a desfășurat marea parte a misiunilor sale pe lângă baze navale și aeriene importante precum Biserta, Malta, Gibraltar, Constanța, Aden, Singapore, Saigon, Manila, Hong Kong, specializându-se în chestiuni militare, având astfel ocazia să călătorească în întreaga lume, din Peru, Australia, Argentina, Africa de Sud,

care atunci nu era altul decât Benito Mussolini. Ambele comunicări diplomatice ating problema activității clandestine a Gărzii de Fier în România momentului – în Cluj în mod special – și ambele fac referire la figura preotului, scriitorului și jurnalistului Ion Agârbiceanu. Cea dintâi comunicare, de la finele lunii martie 1934, este trimisă în Italia exact în momentul în care opinia publică românească era captivată de procesul atentatorilor lui I. G. Duca, așa că o mare atenție se concentra pe problema legionară¹⁷.

Perego transmitea astfel Externelor italiene că informatori de absolută încredere l-au înștiințat că au parvenit din Austria, pentru finanțarea organizației locale a Gărzii de Fier, două tranșe de bani (21.000 de lei în luna februarie și o sumă despre care diplomații italieni nu puteau preciza la cât se ridicase, vărsată în 6 martie 1934). Mai mult decât atât, diplomația italiană era informată exact – și trimitea la Roma informația pentru a fi procesată de Ministerul Afacerilor Străine și de Mussolini direct într-un moment internațional în care Clujul era un punct destul de sensibil¹⁸ – asupra traseului banilor, care sosiseră din Austria în mod ilegal, întrucât amintitul Jurnal al Consiliului de Miniștri care dizolva Garda de Fier preciza ca delict, prin art. III, finanțarea Gărzii de Fier.

Astfel Perego informa Externele italiene că sumele erau destinate unei asociații inexistente, denumită „Asociațiunea Poporului Român”, iar persoana care a fost însărcinată cu ridicarea sumei respective s-a deplasat la un funcționar al Direcției Apelor locale, care i-a încredințat un cec pe care era trecut „Asociațiunea Poporului Român”. Cu respectivul cec persoana amintită a putut cu ușurință să ridice suma de la poștă, pe care însă a dus-o la direcțiunea ziarului „Lumea și Țara”, condusă de fostul – la momentul respectiv – primar al Clujului (mai precis președinte al

în Statele Unite, Egipt, Arabia, India, Malaysia, China, Oceanul Pacific. În 1937 s-a căsătorit la Roma cu o austriacă. Misiunile sale în Extremul Orient au fost legate de interesul diplomației mussoliniene pentru promovarea relațiilor cu Japonia, în vederea alianței împotriva Angliei. Așa cum amintește Ciano în Jurnalul său, Perego a fost promotorul unei acțiuni de intelligence pentru obținerea planurilor bazelor engleze din Singapore, planuri pe care Mussolini intenționa să le încredințeze Japoniei pentru a întări relațiile diplomatice cu aceasta în vederea unei viitoare alianțe împotriva englezilor. Odată terminat războiul, Perego a fost trecut în rezervă de tribunalul pentru epurări instituit imediat după conflictul mondial. A ieșit din serviciu cu rangul de consul clasa a II-a la 11 ianuarie 1950 și a devenit reprezentant de vânzări al firmei Chinotto-Neri. La sfârșitul anilor '50 și începutul anilor '60 a fondat și a condus, la Roma, C.I.S.A.E.R. (Centro Italiano Studi Aviazione Elettromagnetica), care a adunat în jurul său numeroși specialiști și corespondenți din toată lumea. Între anii 1957-70 a publicat patru volume despre fenomenul UFO, fiind fondatorul ufologiei italiene (interesul pentru acest domeniu i-a fost trezit de o experiență personală avută la 6 noiembrie 1954) și unul dintre părinții gândirii exopolitice. În anul 1963 a fost trimis de Farnesina la Belo Horizonte, în calitate de consul al Italiei în Brazilia. A decedat în anul 1981. Marino Viganò, *Il Ministero degli Affari Esteri e le relazioni internazionali della Repubblica Sociale Italiana (1943-1945)*, Jaca Book, Milano, 1991, p. 245, 413; Galeazzo Ciano, *Diario 1937-1943*, a cura di Renzo De Felice, 3 ed., Milano, Rizzoli, 1996, 743 p. (pentru ziua de 28 noiembrie 1937). Vezi și biografia scrisă de Ivan Ceci, *Alberto Perego. Il console che svelò il mistero dei dischi volanti*, Lampi di stampa, Milano, 2010, 259 p. Pe tema *Alberto Perego, pionier al ufologiei*, s-a desfășurat și colocviul din 7 noiembrie 2010 organizat la Accademia di Romania din Roma.

¹⁷ Vezi *A început procesul atentatorilor primului ministru I. Duca*, în „Patria. Organ al Partidului Național Țărănesc”, Cluj, a. XVI, nr. 65, 20 martie 1934.

¹⁸ Contextul internațional era marcat de relansarea raporturilor italo-maghiare și italo-austro-maghiare prin semnarea Protocoalelor de la Roma (17 martie 1934), în detrimentul relațiilor bilaterale româno-italiene. Acestea din urmă intrau pe o pantă descendentă în contextul politicii filofranceze a lui Titulescu, a recente perfectări a Înțelegerii Balcanice care deranja interesele regionale ale Italiei, iar răcirea a fost semnificată și de maniera de abordare a problemei expirării pactului de amicitie româno-italian (stipulat pentru cinci ani și care putea fi denunțat sau reînnoit cu un an înainte de scadență). Pactul, după ce a fost extins din șase în șase luni până în vara anului 1933, a fost reînnoit atunci cu mari eforturi din partea diplomației românești, existând în anii 1933-34 o tendință constantă a Italiei de a lăsa în mod tacit pactul să își piardă valabilitatea.

Comisiei Interimare a orașului Cluj, echivalentul actualei funcții de primar), Sebastian Bornemisa, despre care consulul italian dă și informații precise, arătând că era un element de marcă al partidului lui Goga (atunci Partidul Agrar, care se desprinsese în 1932 de Partidul Poporului). Perego mai preciza un alt fapt interesant, anume inconsecvența autorităților în a aplica măsurile cuvenite, dat fiind faptul că Garda de Fier era scoasă în afara legii. Arăta că în urmă cu o săptămână poliția, având probabil informații asupra chestiunii, făcuse o percheziție la sediul ziarului „Lumea și Țara”, crezând că va găsi documente compromițătoare, dar fără niciun rezultat. Și nu pentru că amintitul cec compromițător nu ar fi existat; ci pentru că deși un funcționar de poliție ar fi pus mâna pe faimosul cec, la un semn al lui Bornemisa s-ar fi făcut că nu observă respectivul document compromițător. Concluzia diplomatului italian era că, în fond, autoritățile clujene nu desfășoară o reală acțiune împotriva Gărzii de Fier, exact așa cum presa vremii din România a descris – pentru luna mai 1933 – acțiunea poliției locale care, în procesul de dizolvare a Gărzii de Fier din Cluj a dat înapoi, în prima rază, la presiunea câtorva membri, iar în momentul în care s-a făcut o nouă descindere, documentele care nu reușiseră să fie confiscate au dispărut. Mai mult, diplomatul italian își explică situația prin faptul că Garda de Fier era favorizată nu doar la nivelul unui eventual agent de poliție corupt și care a dat ascultare indicațiilor fostului primar al Clujului, ci chiar la nivelul cel mai înalt al administrației locale. Pentru că – transmite Perego conducerii Externelor italiene – într-adevăr se organizase o reuniune la Prefectură pentru a se discuta despre măsurile care erau de luat împotriva propagandei susținute de Garda de Fier, însă la reuniune – subliniază consulul italian incisiv – au fost prezenți alături de prefect (atunci era liberalul Eugen Dunca¹⁹), primar (tot liberalul Nicolae Drăganu²⁰) și șeful inspectoratului de poliție, de asemenea fostul primar Bornemisa și protopopul

¹⁹ Eugen Dunca a condus Clujul pe toată perioada guvernării liberalilor lui Tătărescu de la mijlocul anilor '30 (17 noiembrie 1933 – 21 noiembrie 1937). Eugen Dunca era avocat, iar în 1932 era secretar general al organizației P.N.L. Cluj. În ianuarie 1937 părea că nu mai beneficiază de sprijinul politic al președintelui organizației județene a P.N.L., Alexandru Lapedatu, apropiindu-se de contracandidatul acestuia la conducerea amintitei organizații locale, Valer Pop, așa că nu mai era considerat „lapedatist”. Vezi *Răzmeriță liberală în Ardeal*, în „Patria”, nr. 4, 9 ianuarie 1937 apud Zoltán Györke, *Prefectura Județului Cluj [1923-1938]*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2013, p. 140; vezi și *Ibidem*, p. 128, 166.

²⁰ Profesorul Nicolae Drăganu (18 februarie 1884 – 17/18 decembrie 1939) a ocupat funcția de președinte al Comisiei Interimare a orașului Cluj în perioada 18 noiembrie 1933 – 1 ianuarie 1938. Filolog, lingvist și istoric literar, fostul profesor din Năsăud făcea parte din colectivul de la Muzeul Limbii Române întemeiat de Sextil Pușcariu în 1919 pentru elaborarea Dicționarului limbii române. A funcționat ca decan în 1923-24 și 1932-39 al Literelor clujene, prorector în 1932-39, după ce mai fusese prorector în 1919-20 sub Sextil Pușcariu, și rector al Universității în 1931-32, fiind urmat de Florian Ștefănescu-Goangă, care a deținut rectoratul până în 1940 (vezi Claudia Septimia Sabău, *Nicolae Drăganu – un grănicer năsăudean în slujba Universității românești din Cluj*, în „Făclia”, 30 mai 2019 https://ziarulfaclia.ro/a_1/nicolae-draganu-un-granicer-nasaudean-in-slujba-universitatii-romanesti-din-cluj/?doing_wp_cron=1720336458.1059288978576660156250). N. Drăganu a ocupat funcția de Președinte al Secțiunii literare-filologice a Astrei, ales în succesiunea lui Gh. Bogdan-Duică și fusese membru în Comitetul Central al Astra mai bine de două decenii (vezi Ion Agârbiceanu, *Nicolae Drăgan [necrolog]*, în „Transilvania. Buletin de tehnică a culturii”, Sibiu, a. 71, ianuarie-aprilie 1940, nr. 1-2, p. 6-11, la rubrica „Figuri și fapte pilduitoare, din trecut”. Materialul este textul unei comunicări ținută de Agârbiceanu în ședința de comemorare a Secțiunilor literare-științifice ale Astrei, desfășurată la 22 ianuarie 1940 în sala Bibliotecii Universității din Cluj. Au mai cuvântat înainte Iuliu Moldovan, președintele Astra, și profesorul Sextil Pușcariu). N. Drăganu a fost și președintele Societății Române de Lingvistică (1939). Profesorul Drăganu era greco-catolic; era căsătorit cu fiica lui Constantin Moisil, iar în momentul când are loc desfășurarea de evenimente relatată de consulul italian era președinte al Oficiului de Editură al Universității (1932-1935) și, din anul 1932, președintele Extensiunii universitare. Era și un apropiat al lui Sextil Pușcariu (pe temă Lucian Nastasă, „*Suveranii*” *Universităților românești. Mecanisme de selecție și promovare a elitei intelectuale. I. Facultățile de Filosofie și Litere*, Ed. Limes, Cluj-Napoca, 2007, p. 101). Ca primar al Clujului s-a distins

greco-catolic al Clujului, Ion Agârbiceanu, despre care precizează exact că era, asemeni lui Sebastian Bornemisa, „un alt element favorizator al «Gărzii de Fier»”.

Analizând personalitățile vieții politice și culturale clujene la care face referire documentul se poate constata că Sebastian Bornemisa a fost un apropiat al cercurilor legionare, iar publicistic a exprimat deseori o părere favorabilă asupra național-socialismului german, inclusiv înainte de venirea lui Hitler la putere. În plus, sursele edite indică o relație de curtoazie intelectuală și literară între Sebastian Bornemisa și Ion Agârbiceanu, cunoscutul prozator ardelean fiind în momentul respectiv secretar al Secțiilor literare și științifice ale Astra²¹ și comisar al Guvernului României pe lângă concesiunea Teatrului Național și a Operei din Cluj (numit prin decret la 15 septembrie 1933), rolul și prestigiul său în cetate augmentând astfel la începutul anului 1934²².

Sebastian Bornemisa (născut în zona Hunedoarei, la Burjuc, la 12 iunie 1890, și decedat în închisoarea de la Sighet la 16 iulie 1953, cu studiile liceale la Orăștie și Brașov, apoi absolvent al Facultății de Litere a Universității din Budapesta) s-a remarcat ca filolog și publicist, iar în viața politică, în calitate de membru al Partidului Național Român din Ungaria și Transilvania, apoi – fiind un apropiat al lui Octavian Goga, al cărui traseu în viața politică l-a urmat – al Partidului Poporului, din 1920. În anul 1919 a fost ales deputat de Hunedoara din partea Partidului Național Român, iar în 1926 a fost reales ca membru al Adunării Deputaților²³ pe listele Partidului Poporului. Ulterior Bornemisa, urmând tot direcția politică aleasă de Octavian Goga, s-a orientat spre Partidul Agrar creat de acesta (Partidul Național Agrar, un partid de dreapta creat de Goga în 1932 prin desprinderea de Partidul Poporului al mareșalului Averescu, partid care a durat trei ani și a fuzionat, în iulie 1935, cu L.A.N.C.). Mai apoi Sebastian Bornemisa a fost membru al Partidului Național Creștin. În viața politică a Clujului interbelic s-a remarcat prin poziția sa de cel dintâi om al Cetății, ocupând funcția de primar al orașului în două rânduri, prima dată în perioada Guvernului Iorga, între 1 februarie și 11 iunie 1932 (după ce fusese consilier municipal, ajutor de primar al lui Coriolan Tătaru), iar a doua oară din 29 septembrie 1938 și până în 11 septembrie 1940, deci până la cedarea teritorială în urma Dictatului de la Viena²⁴. În viața politică a României interbelice a fost și subsecretar de stat la Președinția Consiliului de Miniștri în

prin măsurile privind redresarea financiară și modernizarea orașului (amintim extinderea și modernizarea Abatorului Comunal, edificarea a trei școli primare, modernizarea și extinderea iluminatului public, asfaltarea de străzi și a Pieței Unirii; tot acum au fost edificate Colegiul Academic, Palatul Uzinei Electrice, clădirea Clinicii Medicale II, SORA, Conservatorul de Muzică). Opțiunile sale politice îndreptate spre Partidul Național Liberal l-au determinat cumva pătimaș pe Onisifor Ghibu – fervent discipol al lui Iorga – să afirme că Alexandru Lapedatu a făcut din Universitatea din Cluj „o sucursală a Partidului Liberal, prin N. Drăganu și Fl. Ștefănescu-Goangă” (L. Nastasă, *op. cit.*, p. 80). Faptul că a acumulat mai multe funcții în viața universitară și administrativă a Clujului interbelic a generat protestul lui Onisifor Ghibu (vezi *Este sau nu cumularul primarul Clujului*, în „Patria”, a. XVI, nr. 268, 22 noiembrie 1934, p. 4 apud L. Nastasă, *op. cit.*, p. 116).

²¹ Olimpiu Boitoș, *Ion Agârbiceanu – Schiță bio-bibliografică* –, în „Luceafărul. Revistă lunară de literatură, artă și cultură generală”, Sibiu, s.n., a. II, nr. 10, octombrie 1942, p. 353-355 sub genericul „Ion Agârbiceanu sexagenar”, mai ales p. 354; Dimitrie Vatamaniuc, *Ion Agârbiceanu. Biobibliografie*, Ed. Enciclopedică Română, București, 1974, p. XXIX-XXX., XXXIV, XXXVI-XXXVII, XXXIX, XLI.

²² D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. XXXVIII; Mircea Zăciu, *Ion Agârbiceanu*, Minerva, București, 1972, p. 295.

²³ Vezi Sebastian Bornemisa, *Durerile Ardealului: vorbirea dlui deputat Bornemisa rostită în Parlament în ziua de 7 decembrie 1926*, Imprimeria foi „Lumea și Țara”, Cluj, 1927, 26 p.; Vasile Lechințan, *Primăria clujeană în perioada interbelică*, în *80 de ani de administrație românească la Cluj-Napoca*, vol. I, coord. Dan Brudașcu, s.n., Cluj-Napoca, 1999, p. 69-70, 89-94.

²⁴ Octavian Buzea, *Clujul: 1929-1939. Glas izbânzilor românești! Cu prilejul congresului Astrei. Însemnări și compilații bilanțiere-monografice*, Tip. „Ardealul”, Cluj, 1939, p. 108-109.

Guvernul Octavian Goga (30 decembrie 1937 – 20 februarie 1938), un guvern, de altfel, care număra foarte mulți ardeleni (Ioan Lupaș era la Culte și Arte, Silviu Dragomir era ministru secretar de stat, iar ca subsecretari de stat îi avem la Președinția Consiliului de Miniștri pe Alexandru Hodoș, fiul scriitorului Ion Gorun, pe avocatul Aurel Baciuc la Justiție, pe Lucian Blaga la Externe), un guvern care îl avea pe generalul Ion Antonescu în fruntea Apărării Naționale și pe cei doi Cuza (Alexandru C. și Gheorghe A., tată și fiu), miniștri în același cabinet.

Ca literat, Sebastian Bornemisa și-a îndreptat atenția spre folclor²⁵. Interesant este că Bornemisa a semnat și o serie de texte programatice. De exemplu *Cum s-ar putea înfăptui o Românie nouă și fericită. Păreri, îndemnuri și îndrumări politice, scrise pe seama plugarilor*²⁶, volum închinat lui Octavian Goga și în care oferă un exemplu de program politic radical țărănesc sau agrarian trimitând la modelul național-socialismului german, prezentat propagandistic în final, la fel ca și figura lui Adolf Hitler (textul poartă data „Cluj, 18 august 1932”, deci înainte de venirea lui Hitler la putere). Alături de amintitul proiect al partidului radical agrarian, Sebastian Bornemisa a elaborat tot în anii respectivi, 1932-33, o veritabilă broșură de propagandă anticomunistă intitulată *De ce nu poate fi plugarul român comunist*²⁷.

Ca jurnalist, Sebastian Bornemisa s-a remarcat prin tipărirea unor periodice culturale precum „Cosânzeana” de la Orăștie (inițiată acolo în 1911, unde a și apărut până în 1915, mai apoi strămutată după șapte ani de pauză, din ianuarie 1922, la Cluj – redacția și administrația era în Piața Cuza Vodă nr. 16, apoi pe Strada Regina Maria nr. 11) sau „Lumea și Țara. Foaie ilustrată cu știri de pretutindeni”, publicație săptămânală tipărită la Cluj în Tipografia Dr. Sebastian Bornemisa (a. I, 1923 – a. XVII, 1938), periodic ce își avea sediul la Cluj pe Strada Regina Maria 35. Publicația a fost suspendată în 1938 și își va relua activitatea la București în 1940 cu titlul „Lumea și Țara. Gazetă pentru săteni întemeiată în Cluj în anul 1922. Întemeietor Dr. Sebastian Bornemisa. Apare în fiecare săptămână cu cele din urmă știri de pretutindeni”, periodicul având ca prim-redactor pe Ioan Munteanu și ca redactor răspunzător pe Atanasie Bran (a apărut în perioada 1940-44: a. XVIII, 1940 – a. XX, 1944). De asemenea, din 1928 a mai fost tipărit la Cluj și periodicul „Apărarea” (care ieșea luna și joia) și al cărui director era tot Sebastian Bornemisa (a. I, 1928, 16 numere, tipărit la Imprimeria foii „Lumea și Țara”).

Activitatea publicistică a lui Bornemisa o vedem astfel îndreptată în anii '30 spre receptarea modelului național-socialist. Inclusiv la nivel personal Sebastian Bornemisa era legat extrem de direct de Mișcarea Legionară: soția sa, Ana Bornemisa, era sora lui Ion I. Moța (aveau împreună două fiice, Ileana și Lucia și un fiu, Mircea), iar ca ginere al protopopului de Orăștie, Ioan Moța, fusese de timpuriu implicat în proiectele editoriale ale acestuia (de reținut că revista pe care Bornemisa o fondase la Orăștie, „Cosânzeana”, era în continuare publicată, după relocarea ei la Cluj în 1922, la Tiparul Tipografiei „Libertatea” din Orăștie, ziarul protopopului Ioan Moța). Iar Ion I. Moța era cumnatul lui Corneliu Zelea Codreanu, fiind căsătorit cu Iridenta Zelea Codreanu/Iridenta Moța (cei doi având împreună doi copii, Mihai și Gabriela). Legătura lui Sebastian Bornemisa cu tânărul Ion I. Moța a rămas constantă până târziu în anii '30 inclusiv la

²⁵ Vezi volumele S. Bornemisa, *Cântece de dor și jale*, Tip. „Astra”, Cluj; Idem, *Cele mai frumoase cântece populare din Ardeal și Banat*, Editura foii „Lumea și Țara”, Cluj, 1926, 151 p.; Idem, *O sută patru chiuături de la joc*, Cluj, Editura foii „Lumea și Țara”, 1926, 32 p.; Idem, *Nouăzecișopt de cântece de dragoste*, Editura foii „Lumea și Țara”, Cluj, 1926, 42 p.; Idem, *Dor și jale: cântece populare*, Editura foii „Lumea și Țara”, Cluj, 1926, 32 p., mare parte publicate în Biblioteca populară „Lumea și Țara”.

²⁶ Apărut la Cluj, Editura gazetei „Lumea și Țara”, 1932, 43 p.

²⁷ Volum tipărit la Sibiu, în „Biblioteca populară a Asociațiunii «Astra», a. 23, 1933, nr. 207, 52 p.

nivel profesional, întrucât Ion I. Moța, în calitate de ziarist și totodată avocat, s-a numărat printre consilierii Sindicatului Ziariștilor Români din Ardeal și Banat câtă vreme Sebastian Bornemisa s-a aflat în fruntea amintitului organism al jurnaliștilor²⁸. De altfel, la 13 ianuarie 1938, întreaga familie Bornemisa a participat în Catedrala clujeană la parastasul de un an în memoria lui Moța și Marin, uciși în Spania în 1937, slujba religioasă fiind una dintre multele care au fost organizate în memoria celor doi legionari într-un moment în care țara era condusă de un guvern decisiv orientat spre Germania hitleristă din care și Bornemisa făcea parte²⁹.

De asemenea, la nivel publicistic, Agârbiceanu și Sebastian Bornemisa erau vechi asociați (așa cum amintește și Mircea Zăciu în biografia dedicată lui Agârbiceanu în 1972³⁰). Până în 1927, Ion Agârbiceanu a fost director al ziarului „Patria”, organul Partidului Național și al Consiliului Dirigent, apoi jurnalul Partidului Național-Țărănesc, publicație inițiată în 1919 la Sibiu și apoi transferată (de la nr. 158) la Cluj, iar de la început prim-redactor a fost Sebastian Bornemisa. La jurnalul „Patria”, Sebastian Bornemisa va rămâne însă puțină vreme, continuându-și propriul drum în jurnalismul ardelean, dar relația cu Agârbiceanu nu s-a răcit deloc, așa cum indică scrisoarea deschisă prin care Bornemisa arăta motivele pentru care a părăsit redacția ziarului „Patria” la finele lui iulie 1919, subliniind însă că a lucrat cu Agârbiceanu în cele mai bune condiții vreme de cinci luni³¹. Pe de altă parte, la periodicul lui Sebastian Bornemisa, „Lumea și Țara”, Agârbiceanu a contribuit doar în anii de început ai apariției acestuia, fie cu nuvele și povestiri (bucăți de proză deja publicate în „Cosânzeana”³²) sau cu materiale etnografice³³.

Sebastian Bornemisa a recenzat o serie de proze ale lui Agârbiceanu în presa transilvăneană a vremii (de exemplu, în 1922, în bilunarul „Cosânzeana. Revistă ilustrată”³⁴). Pe de altă parte, Ion

²⁸ Valentin Orga, *Moța. Pagini de viață. File de istorie*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 1999, p. 114, 130-137, 199.

²⁹ Nicolae Niță, *Articole din presa legionară. Culegeri*, Ed. „Libertatea”, Jacksonville, 2019, p. 421-422; *Măreața, prin evlavie ei, sărbare a pomenirii lui 13 Ianuarie 1937. În mii de biserici din Țară, mii de genunchi legionari s'au plecat, la acelaș ceas: al căderii celor doi mucenici, Moța și Marin, stropind cu lacrimi ferbinți pomenirea tragicului lor ceas*, în „Libertatea”, București, a. XXXVI, nr. 4, 20 ianuarie 1938.

³⁰ „Relațiile sale cu Orăștia nu erau întâmplătoare: «Orăștia, cu gazetele lui Ion Moța: *Libertatea*, *Foaia interesantă*, cu noua revistă călăuză ardeleană: *Cosânzeana* a lui Seb. Bornemisa, cu Editura Librăriei naționale, a fost o vreme un viu centru cultural, care a pornit cu tineresc avânt. Eram tânăr și eu la 1912» își va aminti scriitorul. Sprijinul lui Bornemisa, ginerele lui I. Moța, bun ziarist ardelean dinainte de Unire, va fi un prilej de a începe o colaborare rodnică, prelungită și între cele două războaie. Deocamdată, Agârbiceanu figurează în *Almanahul scriitorilor de la noi* (Orăștie, 1911) cu o scurtă prezentare și cu reproducerea *Luminiței*, considerată pe drept cuvânt și cu un gust estetic sigur, drept o proză antologică de mare clasă. În aceeași editură îi apare ediția a II-a, amplificată, din *De la țară*, sub titlul *Schițe și povestiri*. Colaborează și la *Albumul Vlaicu*, editat tot la Orăștie, în 1913. În paginile *Cosânzenei* publică schițe diverse: *Virvoara*, *Zile de tăcere*, *Haine noi*, *Interogator*, *O glumă*, *La secere* ș.a., cele mai multe cu un timbru de umor trist. Găsim aici și unele meditații, ades reluate, sub titlul *Ceasuri de seară*, o bună producție foiletonistă. În 1913 revista îi face în mai multe rânduri prezentări elogioase”. M. Zăciu, *Ion Agârbiceanu*, p. 103-105.

³¹ [De la Sebastian Bornemisa], în „Patria”, I, nr. 130, 27 iulie 1919, p. 3.

³² I. Agârbiceanu, *Nelegiuirea cea mare*, în „Cosânzeana. Revistă ilustrată”, Cluj, a. VIII, nr. 4, 26 februarie 1924, p. 42-43; „Lumea și Țara”, a. II, nr. 9, 2 martie 1924, p. 2-3; Idem, *Bucuria lui Nicodim*, „Cosânzeana”, a. VIII, nr. 5, aprilie 1924, p. 77-78; „Lumea și Țara”, a. II, nr. 14, 16 aprilie 1924, p. 2-3.

³³ [I. Agârbiceanu], *Cântece vechi și cântece noi*, „Lumea și Țara”, a. VII, nr. 51-52, 25 decembrie 1929, p. 2 (material pe tema cântecelor populare românești și a rolului armatei în răspândirea lor, contribuție nesemnată care a mai apărut în lunile noiembrie-decembrie 1929 și în „Cuvântul poporului”, foaia culturală, economică, industrială și politică de la Săliște Sibiu, în „Cultura poporului”, revistă tipărită la Cluj, mai apoi la București, în „Foaia noastră”, foaia de propagandă populară a Asociațiunii, „Cuvânt moldovenesc”, „Foaia poporului” tot de la Sibiu sau „Meseșul” din Zalău).

³⁴ Vezi S.B. [Sebastian Bornemisa], „*Robirea sufletului*” *povestiri de I. Agârbiceanu*, „Cosânzeana”, a. VI, nr. 3, 10 februarie 1922, p. 48 (recenzie favorabilă, centrată pe tendința morală și susținerea ei faptică; proza este apreciată ca „fermecătoare” și „închegată”, tehnica e „dusă la perfecție, care se dezvoltă natural și fără de nici o lacună”, cu o acțiune

Agârbiceanu a colaborat la revista „Cosînzeana” în mai multe rânduri, cu începere din anul 1912. Chiar în primul număr, din ianuarie 1922, cu care se deschidea „Cosînzeana” la Cluj, Ion Agârbiceanu a semnat povestirea *Dezamăgire*³⁵, iar revista anunța încă de la cea dintâi apariție clujeană că va fi gazda „chiar din numărul viitor” a „unei lungi și admirabile povestiri a dlui Agârbiceanu «Piciorul de lemn», scrisă anume cu prilejul reapariției revistei «Cosînzeana» și pentru cetitorii ei”³⁶. Mai mult, publicația „Cosînzeana” apără scrierile lui Agârbiceanu – nepublicate din motive obiective în anii Marelui Război și tipărite în masă după conflict (*Trăsurica verde, Ceasuri de seară, Luncușoara în Paresimi, Popa Man, Ultimele zile ale căpitanului Pârvu*, ediția a III-a a primului volum al prozatorului, *De la țară*) – de judecata critică a cercurilor moderniste, exprimată în primul rând în „Sburătorul literar” (denumire sub care a apărut din 1921 revista literară, artistică și culturală condusă de Eugen Lovinescu), care invocau neajunsurile unei narațiuni scrise cu scop moralizator, construind o pledoarie în favoarea „artei pentru artă”. „Cosînzeana” se ridica în apărarea lui Agârbiceanu printr-un articol intitulat *Rectificări critice – Cu prilejul volumelor dlui Agârbiceanu* –, care era însă anonim (semnat *Cetitor*), reacție importantă la nivelul criticii vremii întrucât pozițiilor critice exprimate de „Sburătorul literar” se raliau și periodice tradiționaliste precum „Gândirea”, ori chiar revista orădeană „Cele Trei Crișuri”. În plus, în finalul amintitelor rectificări critice, se reiterează importanța operei lui Agârbiceanu în literatura română, scriitorul fiind congratulat cu titlul la care aspirase constant, mai ales în anii de după război, acela de Sadoveanu al Ardealului (Agârbiceanu era apreciat ca „unul dintre cei mai fecunzi prozatori români, alături de Mihail Sadoveanu”)³⁷. De asemenea, prezența lui Agârbiceanu în rândul primelor figuri parlamentare pe care Ardealul le trimitea la București era salutăată de revista „Cosînzeana”³⁸.

De altfel, atât Ion Agârbiceanu, cât și Sebastian Bornemisa au împărtășit o experiență profesională comună și în organismele asociative ale jurnaliștilor ardeleni din anii interbelici. Ion Agârbiceanu a fost membru al Fundației Ziariștilor Români din Ungaria, înființată în 1910, la Sibiu, de către bancherul Ioan Mișu din Orăștie, fundație ce a fost absorbită ulterior de Sindicatul Presei Române din Ardeal și Banat, înființat la Cluj, în anul 1921. În perioada 1921-1923, Ion Agârbiceanu a fost Președintele Sindicatului Presei Române din Ardeal și Banat, cu sediul la Cluj³⁹. În martie 1926, la sediul Sindicatului ziariștilor ardeleni a avut loc o întrunire a reprezentanților publicațiilor românești din Ardeal și Banat, prezidată de Sebastian Bornemisa cu scopul constituirii Asociației „Presa”, care urma să reprezinte mai bine publicistica ardeleană și bănățeană. Atunci conducerea asociației a fost încredințată lui Ion Clopoțel, membri în

bogată pe care scriitorul o încheie la timp și îi conferă un „desnodământ dintre cele mai firești”); Idem, *I. Agârbiceanu: „Scene”*, în „Cosînzeana”, a. VI, nr. 14, 31 iulie 1922, p. 222 (din nou o recenzie favorabilă a prozei pentru care scriitorul a ales formula dialogurilor; Agârbiceanu este considerat „marele prozator al Ardealului și cel mai adânc psiholog de azi al literaturii noastre”).

³⁵ I. Agârbiceanu, *Desamăgire*, în „Cosînzeana”, a. VI, nr. 1, la Anul-Nou/10 ianuarie 1922, p. 12-15.

³⁶ Vezi „Cosînzeana”, a. VI, nr. 1, la Anul-Nou 1922, p. 21 (la rubrica „Rânduri mărunte”); I. Agârbiceanu, *Piciorul de lemn*, în „Cosînzeana”, a. VI, nr. 2, 25 ianuarie 1922, p. 33-35; nr. 3, 10 februarie 1922, p. 49-50; nr. 4, 25 februarie 1922, p. 67; nr. 5, 10 martie 1922, p. 81-84; nr. 6, 25 martie 1922, p. 97-99; nr. 7, 15 aprilie 1922, p. 115-116; nr. 8, 30 aprilie 1922, p. 133-136; nr. 9-10, 30 mai 1922, p. 150-152; nr. 11, 15 iunie 1922, p. 168-171; nr. 12, 30 iunie 1922, p. 200-202; nr. 14, 31 iulie 1922, p. 217-219; nr. 15, 15 august 1922, p. 232-234; nr. 16, 1 septembrie 1922, p. 250-251. Nuvela va fi publicată apoi în volum cu titlul *Stana*.

³⁷ *Cetitor*, *Rectificări critice – Cu prilejul volumelor dlui Agârbiceanu* –, în „Cosînzeana”, a. VI, nr. 2, 25 ianuarie 1922, p. 31.

³⁸ „Cosînzeana”, a. VI, nr. 6, 25 martie 1922, p. 93.

³⁹ Răducu Rușet, *Ion Agârbiceanu – o rememorare*, pe <https://www.napocanews.ro/2023/10/ion-agarbiceanu-o-rememorare.html>, accesat la 7 iulie 2024.

comitetul de conducere al „Presei” fiind Ion Agârbiceanu, Sebastian Bornemisa și N. Bratu⁴⁰. La finele anilor '20, atât Ion Agârbiceanu cât și Sebastian Bornemisa – era în etapa în care ambii făceau parte din Partidul Poporului – s-au numărat printre colaboratorii noului ziar „Biruința. Ziar politic național” (tipărit la Cluj din 1926 și care era sub direcția lui Alexandru Hodoș). Printre colaboratorii ziarului se mai aflau Octavian Goga (atunci și el în Partidul Poporului), Zaharia Bârsan, Ioan Lupaș, Septimiu Popa, Vasile V. Osvadă, Vasile Goldiș, Teodor Murășanu⁴¹.

Figura lui Ion Agârbiceanu este bine-cunoscută istoricilor literaturii române (i-au consacrat pagini importante Mircea Zăciu, Mircea Popa, Dimitrie Vatamaniuc), dar și cercetătorilor publicisticii românești a secolului XX. Operele sale au cunoscut mai multe ediții (amintim că Mircea Zăciu a îngrijit seria operelor prozatorului la Editura pentru Literatură – 1956, 1962-65 –, iar George Pienescu i-a îngrijit operele la Dacia și Cartea Românească, prevalent după 1968; de asemenea, în perioada 2014-2017, opera sa a fost publicată sub îngrijirea lui Ilie Rad și sub auspiciile Fundației Naționale pentru Știință și Artă). S-a avut în vedere mai ales activitatea literară și publicistică și mai puțin implicarea sa în viața politică a României interbelice, mai cu seamă în anii '30, fiind totodată evidențiată minor activitatea politică în cadrul Partidului Național din anii antebelici⁴². Intenționăm să aducem aici în discuție doar câteva aspecte ale acestei implicări politice, care l-au situat pe prozatorul ardelean tocmai la mijlocul anilor '30 pe partea dreaptă a eșichierului politic românesc. Ion Agârbiceanu a intrat astfel în viața politică a României interbelice din partea „naționalilor” (a fost Membru al Marelui Sfat Național⁴³, a condus la începutul anilor '20 ziarul Consiliului Dirigent, iar în septembrie 1919, în condițiile reorganizării Partidului Național Român în județul Cojocna, Agârbiceanu a fost ales membru în Comitetul central al acestuia). În octombrie 1919 a candidat pentru Constituantă pe lista Partidului Național Român în circumscripția Șeica Mare din Județul Târnava Mare. A îndeplinit mandatul de deputat de Șeica Mare din 1919, iar pentru alegerile din mai 1920 (pentru Transilvania amânate pentru iunie), Ion Agârbiceanu a fost propus pentru circumscripția Zalău, județul Sălaj (la 21 mai 1920, Comitetul Executiv al Partidului Național Român a publicat lista candidaților pentru alegerile din 3 și 4 iunie). În urma candidaturii, tot pe listele Partidului Național Român, depusă pentru circumscripția electorală Aiud-Alba Inferioară, a fost deputat de Aiud-Uioara în 1922-26⁴⁴. A fost astfel activ în tot acest timp în Partidul Național Român, la Congresul acestuia de la Alba Iulia din 1920, Agârbiceanu fiind ales în comitetul central și în

⁴⁰ *Constituirea „Presei”*, în „Societatea de Măine. Revistă săptămânală pentru probleme sociale și economice”, Cluj, a. III, nr. 12, 21 martie 1926, p. 226 (la rubrica „Fapte și observațiuni săptămânale”).

⁴¹ *Ziarul „Biruința”*, în „Tribuna. Ziar politic național”, Oradea, a. IX, nr. 17, 28 aprilie 1929, p. 3.

⁴² I. Agârbiceanu s-a implicat în mișcarea națională românească, semnând, în 1911, alături de O. Goga și I. Lupaș, *Declarația de sprijinire a ziarului „Tribuna” din Arad*, pentru ca apoi aceștia să susțină, în numele „tinerilor”, campania de presă împotriva „bătrânilor” de la conducerea Partidului Național Român (D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. XXIX). Astfel, pe teren politic, a colaborat înainte de Unire la alegerile comitatense și la alegerile generale de deputat în cercul Ighiului. O. Boitoș, *op. cit.*, p. 354.

⁴³ În cadrul Marelui Sfat Național a susținut, la 6 august 1919, un discurs pe problematica agrară. D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. XXXIII.

⁴⁴ Ca deputat de Aiud al P.N.R. va susține în Cameră o serie de cuvântări în care critică accentuat guvernarea liberală (29 martie 1922 – când, la replica liberalilor, este susținut de Nicolae Iorga; 13 martie 1923). În lunile mai-iunie 1925, Agârbiceanu a participat la dezbaterile din Cameră privind o serie de reforme administrative, criticând proiectul de schimbare a regulamentului Camerei, propus de liberali, care limita exprimarea membrilor, definindu-l „o primejdie națională”. *Ibidem*, p. XXXV-XXXVI; O. Boitoș, *op. cit.*, p. 354. Vezi și <http://www.roaep.ro/prezentare/wp-content/uploads/2017/10/Parlamentari-alesi-1919.pdf>, accesat la 18 martie 2025.

comitetul executiv⁴⁵. Pentru scurt timp a rămas în Partidul Național-Țărănesc (în 1926, după unificarea Partidului Național Român cu Partidul Țărănesc – de reținut că a participat la lucrările Congresului de constituire a Partidului Național-Țărănesc și va fi chiar ales, la finele lunii octombrie 1926, în Comisiunea presei P.N.Ț.⁴⁶). A fost apoi membru al Partidului Poporului din 1927 (a devenit din „manist”, „averescan”). Semnalul trecerii la averescani a fost dat de începerea colaborării la periodicul clujean patronat de Octavian Goga, „Țara noastră”, cu câteva zile înainte de demisia oficială din Partidul Național-Țărănesc, demisie urmată de încetarea colaborării la „Patria”⁴⁷. În anii 1927-32 va colabora intens la „Țara noastră”, unde a publicat în 1928 articole aproape în fiecare număr, iar ziarul clujean „Biruința” al aceluiași partid, apărut în anii 1926-29, îi va înregistra activitatea politică⁴⁸.

Relativ la trecerea lui Agârbiceanu la averescani, s-a afirmat deseori că scriitorul s-a implicat în dezbaterile modalităților de afirmare a specificului național și, mai ales, a tradiției, și că acesta a fost și motivul care l-a determinat să părăsească Partidul Național Român și să se afilieze, în 1927, Partidului Poporului. În fond – consemnează un articol contemporan din ziarul „Patria” –, trecerea scriitorului la averescani s-a produs pe fondul constituirii noului consiliu comunal din Cluj (8 decembrie 1926). Agârbiceanu a fost ales în martie 1927 ca membru al delegației permanente a Consiliului și a candidat atunci din partea averescanilor într-un moment în care P.N.Ț. hotărâse să se retragă de la alegerea primarului și a delegației permanente (de reținut că astfel el a întrunit cel mai mare număr de voturi, 28, mai mare decât al oricăruia dintre ceilalți 6 membri votați pentru delegația permanentă)⁴⁹. Oricum, răspunsul cotidianului „Patria” – ziar care inițial motivase voalat

⁴⁵ D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. XXXIII-XXXIV.

⁴⁶ *Partidul Național Țărănesc*, în „Patria”, a. VIII, nr. 224, 12 octombrie 1926, p. 1; *Comisiunile Partidului Național Țărănesc*, în „Patria”, a. VIII, nr. 229, 19 octombrie 1926, p. 2.

⁴⁷ Cu începere din 18 martie 1927, Ion Agârbiceanu a început să publice în periodicul „Țara noastră”, atunci sub conducerea lui O. Goga, care era membru al Partidului Poporului din 1926 (de altfel, Octavian Goga, Vasile Goldiș, Silviu Dragomir și Ioan Lupaș au părăsit, în 1926, Partidul Național Român și s-au alăturat Partidului Poporului condus de Averescu; și tot aceștia se vor regrupa, în 1932, în Partidul Național Agrar). Materialul publicat avea în vedere calitatea umană și definirea ei în cadrul sistemului politic (I. Agârbiceanu, *Om și lege*, în „Țara noastră”, a. IX, nr. 12, 18 martie 1927, p. 385-387). La 23 martie 1927, Agârbiceanu a demisionat din Partidul Național-Țărănesc, înscriindu-se în Partidul Poporului. Scriitorul a demisionat atunci și de la conducerea ziarului „Patria”, unde a fost substituit de Ion Clopoțel (ultimul editorial din „Patria”, a. IX, nr. 50, 11 martie 1927, p. 1, intitulat *Concluzii*, atinge din nou problema zilei, Tratatul de amicitie și colaborare cu Italia încheiat la Roma la 17 septembrie 1926 și recunoașterea de către Italia a Tratatului de pace din 28 octombrie 1920 de la Paris privind Basarabia; editorialul era o continuare a celui din ziua precedentă, intitulat *După ratificarea Italiei*, „Patria”, a. IX, nr. 49, 10 martie 1927, p. 1). D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. XXXVI.

⁴⁸ Vezi cuvântarea sa cu prilejul intrării în Partidul Poporului (*Cuvântarea d-lui I. Agârbiceanu*, în „Biruința”, Cluj, a. II, nr. 274, 23 martie 1927, p. 1, publicată alături de alte cuvântări – ale lui Octavian Prie, I. Dăianu, V. C. Osvadă, S. Opreanu – sub titlul *Triumful democrației active a Ardealului*).

⁴⁹ De altfel, în articol se consemnează: „Notăm aici că dl. I. Agârbiceanu a fost ales pe lista aceasta în calitate de membru al partidului averescan. Consumarea actului de felonie a partidului averescan a decurs ca o dulce idilă de ironie. Partidul zămislit din trădări și denunțatori ai cuvântului dat niciodată nu va putea fi respectat și nici nu se va putea impune vreodată”. Emil Popp, *Constituirea Consiliului comunal al orașului Cluj. Felonia guvernamentală*, „Patria”, a. IX, nr. 58, 20 martie 1927, p. 1 (alegerea lui Agârbiceanu ca membru al delegației permanente, candidatura pe lista averescană și înlocuirea sa de la conducerea ziarului „Patria”); Rep., *O lămurire. În chestiunea incidentului dintre d. I. Agârbiceanu și organizația din Cluj a Partidului Național-Țărănesc*, în „Biruința”, a. II, nr. 274, 23 martie 1927, p. 1 (contextul în care Agârbiceanu a plecat din P.N.Ț. și s-a înscris în Partidul Poporului); *Ion Agârbiceanu s-a înscris în Partidul Poporului*, în „Frăția”, Orăștie, a. II, nr. 13, 24 martie 1927, p. 2; *Constituirea noului Consiliu comunal din Cluj. Intrarea d-lui Ion Agârbiceanu în Partidul Poporului*, în „Lumea și Țara”, a. V, nr. 13, 27 martie 1927, p. 2 (care aprecia favorabil trecerea scriitorului la averescani).

plecarea lui Agârbiceanu de la național-țărăniști pentru că se declarase „un învins” în lupta partidului – răspuns intitulat *Perfidie cucernică* și adresat lui Pamfil Șeicaru (care aprecia abnegația, dezinteresul, modestia și smerenia părintelui Agârbiceanu, arătând că plecarea aceasta ar trebui să-i dea de gândit mult lui Maniu) era destul de virulent: „părintele Agârbiceanu a trecut în partidul averescan încurajând un prim act de felonie al acestuia pentru un loc de ajutor de primar, luând parte la un al doilea act de felonie al aceluiași partid pentru un loc de consilier în Consiliul de administrație al Băncii Agrare și așteptând să i se facă liber locul de director al Bibliotecii Universității din Cluj – astăzi în proces – loc care i-a fost promis încă din martie 1926, de când sufletește părintele Agârbiceanu nu mai aparține partidului nostru. Aceste toate, și poate și altele, vor aduce părintelui Agârbiceanu 50-60.000 lei lunar. Nu zicem că nu-i merită, dar care dintre noi s-a «chiaburit pe urma trădării electorale»?”⁵⁰. Pentru publicistica lui Agârbiceanu din momentul respectiv rămâne însă sugestiv articolul *Spre noi orientări*, publicat în noiembrie 1928 în „Transilvania”, în care, sub pseudonimul Sevastian Voicu, se pronunță pentru o nouă concepție de viață pe care tineretul ar trebui să o asume, care să pregătească „Anul Nou și cetățeanul nou”⁵¹. În aprilie 1932, în contextul regroupărilor din partid în jurul lui Goga, publică în „Țara noastră” articolul *Punctul de plecare* („Țara noastră”, a. XI, nr. 6, 16 aprilie 1932, p. 1-2), cu referiri la noul Partid Agrar, fondat la 10 aprilie 1932, dovedind și interesul său pentru noua formațiune politică, interes care a durat însă doar câteva luni, până în vara anului 1932.

Revine astfel la Partidul Național-Țărănesc (din august 1932, publicând în „Patria” o serie de articole sub titlul *După cinci ani*; la finele lunii martie 1934 se pronunță în „Patria” pentru necesara introducere, în cadrul noului statut al Partidului Național-Țărănesc, a „duhului cel adevărat al democrației: cinstita educație politică și culturalizarea maselor” pentru a avea, de la primul nucleu de organizație, nu doar oameni de partid ci și cetățeni conștienți⁵²). În momentul în care diplomația italiană face referire la figura prozatorului ardelean – martie-mai 1934 – acesta făcea parte din Partidul Național-Țărănesc însă, după cum este cunoscut și după cum aprecia și Zigu Ornea în exegeza sa asupra mișcării de extremă dreapta românească, numeroși au fost exponenții amintitului partid politic susținători, declarat sau voalat, ai Mișcării Legionare în anii săi de început. Astfel, Alexandru Vaida-Voevod „după noiembrie 1928 [...] nu făcea un secret din asistența pe care o acorda legionarilor, autonumindu-se apoi «Nașul Gărzii de Fier»”⁵³. Mai mult, Zigu Ornea preciza că „în iunie 1930, Legiunea adoptă numele de Garda de Fier. Cei informați știau că ideea i-ar fi dat-o lui Codreanu nimeni altul decât Al. Vaida-Voevod. Acesta din urmă l-ar fi sfătuit pe Codreanu, în 1929, să-și formeze o «Gardă de Fier». Astfel a devenit Vaida-Voevod «nașul Gărzii de Fier». Și, devansând puțin lucrurile, să adaug că tot ideea lui Vaida a fost, în 1933, constituirea Casei Verzi în cartierul Grivița, ca reacție împotriva tendinței de organizare a muncitorilor. Iar alt lider peneteșt, Sever Bocu, i-a echipat pe legionari, prin intermediul fabricii Mociorniță, cu bocanci și centiroane, dând dispoziție «Oficiului de turism» să le dea și bani. S-a demonstrat că nu Tăslăuanu, șef de cabinet al lui Vaida-Voevod, subvenționa, în secret, Garda de Fier”⁵⁴.

⁵⁰ *Un învins*, în „Patria”, a. IX, nr. 59, 22 martie 1927, p. 1 (plecarea lui Agârbiceanu din Partidul Național-Țărănesc); Pamfil Șeicaru, *Plecarea părintelui Agârbiceanu*, în „Cuvântul”, București, a. III, nr. 721, 28 martie 1927, p. 1 (reprodus și în „Frăția”, a. II, nr. 14, 31 martie 1927, p. 1); *Perfidie cucernică*, în „Patria”, a. IX, nr. 64, 29 martie 1927, p. 1.

⁵¹ I. Agârbiceanu, *Spre noi orientări*, în „Transilvania”, a. LIX, nr. 11, noiembrie 1928, p. 859-863.

⁵² Idem, *Câștig și pagubă*, în „Patria”, a. XVI, nr. 63, 17 martie 1934, p. 1.

⁵³ Z. Ornea, *op. cit.*, p. 232.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 233-234. Sever Bocu a ocupat funcția de ministru de stat în primul Guvern Maniu (10 noiembrie 1928 – 6 iunie 1930).

Orientarea lui Agârbiceanu, produsă în 1935, către formațiunea de dreapta, filofascistă a lui Alexandru Vaida-Voevod, Frontul Românesc, susținătoare a conceptului de *numerus valachicus* (proportionalitatea reprezentării românești să fie de 80%) și născută sub directul patronaj al Regelui Carol al II-lea, este trecută sub tăcere de marea parte a biografiilor scriitorului. Ion Agârbiceanu și-a încetat colaborarea cu ziarul „Patria” în martie 1935, iar biografiile publicate nu menționează foarte multe detalii despre implicarea sa în viața politică pentru anii 1935-38. Cert este că Agârbiceanu s-a apropiat de Frontul Românesc, formațiune politică structurată în martie 1935 ca o dizidență de dreapta a Partidului Național-Țărănesc, sub conducerea fostului prim-ministru Alexandru Vaida-Voevod, creație politică de esență filofascistă, curtată de alte grupări radicale precum Partidul Național Agrar al lui Goga, apoi de Partidul Național Creștin (creat în iulie 1935 prin alianța formațiunii conduse de O. Goga cu L.A.N.C.) și care a avut de la început, din primele luni de existență, ca parteneri de discuție și de eventuală negociere pentru constituirea unui puternic pol naționalist atât L.A.N.C., cât și Cruciada Românismului sau alte formațiuni de extremă dreapta (Svastica de Foc a lui Ion V. Emilian, desprinsă din L.A.N.C. etc.). Ideologia antisemită a lui Vaida i-a câștigat și sprijinul colonelului Ștefan Tătărescu, fratele premierului și fost lider al național-socialiștilor români. De amintit că organizația Frontului Românesc din Orăștie îl includea și pe părintele Ioan Moța. De asemenea, se pare că Frontul Românesc se bucura de susținerea tacită a ierarhilor ambelor biserici, Ortodoxă și Unită cu Roma, în optica lui Vaida atât patriarhul Miron Cristea, cât și episcopul greco-catolic de Cluj-Gherla simpatizând cu mișcarea, ceea ce poate confirma că orientarea lui Agârbiceanu era cumva și în acord cu poziția înaltei ierarhii clujene a Bisericii Unite⁵⁵. Chiar pentru momentul de început al noii sale orientări politice amintim, pentru primăvara anului 1935, că Agârbiceanu a participat, la 19 mai 1935, la Adunarea generală a Ligii antirevizioniste din Transilvania și Banat, ținută la Cluj, fiind ales în comitetul organismului⁵⁶. Proximitatea scriitorului față de Frontul Românesc este oglindită de faptul că, din septembrie 1936, Ion Agârbiceanu a devenit un asiduu colaborator al periodicului „Ofensiva română”, săptămânal publicat la Cluj din 1936 sub direcția lui Liviu Hulea și care era periodicul Frontului Românesc (a contribuit chiar la primul număr, unde publică „Astra”. 75 de ani de activitate⁵⁷, apoi articole pe teme social-politice cu începere de la articolul *Duhul distrugerii*, „Ofensiva română”, a. I, nr. 3, 5 octombrie 1936, p. 3). Amintim

⁵⁵ Vezi discursul lui Vaida-Voevod la întrunirea Frontului Românesc de la Dej din ziua de 27 iulie 1936 (*Ardealul s-a încadrat pe linia națională. Întrunirea de la Dej*, în „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, a. XCIX, nr. 60, 2 august 1936, p. 1-2, publicația brașoveană fiind atunci, de facto, publicația Frontului Românesc), mai ales partea discursului intitulată *Biserica și „Frontul Românesc”*, p. 2. „Când am pornit mișcarea «Frontului Românesc» la Cluj – afirma Vaida-Voevod în discursul său – m-a binecuvântat din lojă I.P. Sf. Sa Episcopul Hossu [...] A trebuit să le spun toate acestea pentru că dvoastră preoții, nu puteți să le spuneți și cu atât mai mult cu cât pentru faptul de a fi participat la conferința mea de la Cluj, Sf. Sa Hossu a fost supus la toate intrigările preoților, pentru a fi împiedicat de a ajunge [în final] cu ocazia alegerii de Mitropolit la Blaj. Și aceasta de ce? Pentru ca la urmă să fie numit Sf. Sa Niculescu cu un coadjutor, blamându-se astfel nu numai Nunțul din București, dar și biserica noastră cu noi toți. S. Sa Hossu nu putea să mai ajungă Mitropolit pentru că a fost la conferința mea română și creștină. Apoi și aici se amestecă francmasoneria? Dați-mi voie ca de aici în numele d-voastră să trimit un protest atât la București cât și la Roma”.

⁵⁶ Pentru continuitatea sa de poziție în domeniu vezi *Manifestația anti-revizionistă la Cluj*, în „Patria”, a. XV, nr. 115, 30 mai 1933, p. 4 (unde Agârbiceanu a rostit o cuvântare); *Adunarea generală a Ligii Antirevizioniste Române din Ardeal și Banat*, în „Lumea și Țara”, a. XIII, nr. 20, 26 mai 1935, p. 1 (scriitorul Ion Agârbiceanu a ținut o cuvântare și a fost ales în comitet).

⁵⁷ I. Agârbiceanu, „Astra”. 75 de ani de activitate, în „Ofensiva română”, a. I, nr. 1, 21 septembrie 1936, p. 3-4.

că Agârbiceanu a avut colaborări la aproape fiecare număr al periodicului în toamna-iarna anului 1936-37 și în vara anului 1937⁵⁸. Mai mult, într-un articol din „Ofensiva română” din 8 martie 1937, Ion Agârbiceanu și-a definit poziția în problema evreiască, materialul rămânând semnificativ în contextul în care scrierile sale de tinerețe au fost marcate, pe linia realismului popular, de o serie de accente antisemite⁵⁹. Colaborarea sa la „Ofensiva română” a continuat și în anul 1938, de asemenea după instaurarea dictaturii lui Carol al II-lea, ale cărei principii sunt salutate de Agârbiceanu în articolele publicate acolo: apreciază ca salutară măsura desființării partidelor politice, în urma căreia considera că viața politică din România se va însănătoși⁶⁰. După cum este bine-cunoscut, în partidul unic proiectat de Carol al II-lea, Frontul Renașterii Naționale, cristalizat în decembrie 1938, au fost antrenate atât Frontul Românesc, cât și Partidul Național Creștin. Oricum, colaborarea lui Agârbiceanu la „Ofensiva română” a durat până în aprilie 1938 (vezi articolul *După cinci sute de ani. Răscoala de la Bobâlna. Conferința d-lui Ioachim Crăciun*, în „Ofensiva română”, III, nr. 80, 11 aprilie 1938, p. 5), publicația oprindu-și apoi apariția de la nr. 81 în condițiile desființării partidelor politice de către Carol al II-lea, la 31 martie 1938. Iar de la finele lui octombrie 1938, Agârbiceanu se va ocupa apoi prevalent de ziarul clujean „Tribuna”, a cărui direcțiune a asumat-o și care a devenit, în fond, oficiosul Frontului Renașterii Naționale (de reținut că multe materiale din „Tribuna” le-a semnat cu pseudonim, Ion Olariu, Sevastian Voicu, dar și cu inițiale A., I.A., I. Ag., I.O., O., S.V., și îi sunt atribuite și foarte multe materiale nesemnate ale redacției). Biografiile amănunțite ale lui Ion Agârbiceanu, mai ales cea întocmită de Vatamaniuc (apărută, desigur, într-o epocă în care nu se puteau spune prea multe), fac referire doar trecător la faptul că și-a prezentat candidatura pentru Cameră în județul Târnava Mică, în vederea alegerilor din martie 1938, alegeri pe care le pregătea Guvernul Goga-Cuza și care nu au mai avut loc în contextul instaurării dictaturii regale în februarie 1938⁶¹. Ion

⁵⁸ D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 190-191, 195-197.

⁵⁹ Este vorba de articolul I. Agârbiceanu, *În jurul unei tăceri. Răspuns d-lui O. Papadima*, în „Ofensiva română”, a. II, nr. 26, 8 martie 1937, p. 5-6, articolul fiind redactat ca un răspuns la provocările aruncate atunci de extrema dreaptă românească. Era un răspuns la provocarea ziarului antisemit „Sfarmă-Piatră” (apărut la București sub coordonarea lui Nichifor Crainic și care încerca să ralieze o serie de grupări fasciste, tradiționaliste și ultranaționalist-creștine în jurul principiului etnocratic profesat de Crainic, având astfel în redacție, condusă de Alexandru Gregorian ca redactor șef, și alți intelectuali de extremă dreapta: Ovidiu Papadima, Vintilă Horia, Dan Botta, Dragoș Protopopescu, Toma Vlădescu, Nicolae Crevedia, Pan M. Vizirescu; de altfel, ziarul a lansat atacuri și asupra lui Tudor Arghezi, Eugen Lovinescu sau Mihail Sadoveanu): Ovidiu Papadima, *De ce taci, Părinte Agârbiceanu?*, în „Sfarmă-Piatră”, a. III, nr. 64, 18 februarie 1937, p. 5. În materialul din „Sfarmă-Piatră” era reprodus un articol al lui Agârbiceanu din „Neamul Românesc” din 14 decembrie 1906, făcându-se apel, în momentul respectiv, la o raliere pe față a lui Agârbiceanu la extrema dreaptă, solicitându-i-se lui Agârbiceanu, dacă ar vrea, „să fie ca odinioară”, „să ne fie aproape și de folos și astăzi”.

⁶⁰ Semnificative sunt I. Agârbiceanu, *Literatură și românism*, în „Ofensiva română”, a. II, nr. 29, 29 martie 1937, p. 3 (o analiză a raporturilor om-artă și instincte-artă, dezavuând cultivarea în artă a instinctelor); Idem, *Spre apus de regim*, în „Ofensiva română”, a. II, nr. 57, 18 octombrie 1937, p. 1; Idem, *Regenerare*, în „Ofensiva română”, a. III, nr. 69, 24 ian. 1938, p. 3 (în care condamnă „tirania electoratului”, cerând înlăturarea ei și arătând necesitatea promovării în funcții pe merit); Idem, *Organizare de stat*, în „Ofensiva română”, a. III, nr. 72, 14 februarie 1938, p. 3; Idem, *Armonie și stabilitate*, în „Ofensiva română”, a. III, nr. 73, 21 februarie 1938, p. 2; Idem, *Datorii și drepturi*, în „Ofensiva română”, a. III, nr. 74, 28 februarie 1938, p. 5; Idem, *Despre strigoi, cari să nu mai fie*, în „Ofensiva română”, a. III, nr. 75, 7 martie 1938, p. 5; Idem, *Considerații actuale*, în „Ofensiva română”, a. III, nr. 76, 14 martie 1938, p. 2.

⁶¹ D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. XL.

Agârbiceanu a candidat atunci pe listele Frontului Românesc pentru județul Târnava Mică⁶². Propagandă pentru Frontul Românesc în presa clujeană a făcut și pentru alegerile din 20 decembrie 1937 (vezi I. Agârbiceanu, „*Frontul românesc în alegeri*”, în „Chemarea românilor”, [foaie națională țărănească, economică, politică, informativă și ilustrată, care apărea la Cluj din 1933 sub conducerea lui Ilarion Moldovan], a. V, nr. 15, 17 decembrie 1937). Oricum ralierea sa ulterioară la Frontul Renașterii Naționale – partidul politic înființat prin voința lui Carol al II-lea la 16 decembrie 1938 – l-a propulsat în anii dictaturii regale, fiind numit senator reprezentând tot Târnava Mică în Parlamentul ales în iunie 1939, parlament care a funcționat foarte puțin, până în iulie 1940⁶³. A ocupat și funcția de vicepreședinte al Senatului în legislatura 1939-40⁶⁴. Concret, a fost implicat în instituțiile și programele regimului carlist (vezi implicarea sa din cadrul Astei, în contextul preluării de societate a executării legii Serviciului social; conferințele ținute la Radio la ora Serviciului Social; conferințele ținute în cadrul programului „Muncă și Voie bună” etc.)⁶⁵.

Întorcându-ne la documentele diplomatice italiene prezentate, menționăm că reprezentantul Italiei la Cluj a revenit asupra figurii lui Agârbiceanu două luni mai târziu. Cel de-al doilea raport diplomatic invocat aici aparține tot consulului Perego și este datat 23 mai 1934. Diplomatul italian îl înfățișa pe Agârbiceanu ca o „figură destul de interesantă între personajele scenei [politice și culturale] a Transilvaniei”. Protopopul greco-catolic al Clujului era descris înaltelor foruri ale Ministerului Afacerilor Străine de la Roma ca o figură extrem de expresivă „înalt, cu o lungă barbă neagră de tip «rasputinian»”, făcându-se astfel o directă trimitere, prin analogie fizică, la aura de misticism în care a fost învăluit Grigori Rasputin, dar și la influența semnificativă pe care acesta a avut-o, din umbră, asupra destinului Imperiului Țarist în ultimii săi ani și asupra ultimului țar al dinastiei Romanov, Nicolae al II-lea. Trimiterea sugestivă (întărită, de altfel, de ultimele aprecieri din raport, care îl indicau pe prozatorul ardelean ca pe „un om care ar putea avea mâine, într-o perioadă politică de excepție, un rol politico-instituțional preponderent”) constituie preambulul unei alte creionări a personalității și activității lui Agârbiceanu. În primul rând este subliniat „naționalismul îndârjit” al scriitorului transilvănean, aflat, se exprima Perego, „într-o continuă luptă cu maghiarii”. Afirmția acestuia este, de altfel, dovedită și de poziția antirevizionistă exprimată constant de Agârbiceanu în publicistica sa politică, unde, mai mult, la începutul anilor '30, s-au strecurat și o serie de articole relativ defavorabile la adresa

⁶² *Candidații de deputați ai Frontului Românesc la alegerile pentru Cameră din 2 martie din Ardeal și Banat*, în „Chemarea românilor”, Cluj, a. VI, nr. 1, 28 ianuarie 1938, p. 3.

⁶³ *Marea întrunire a Frontului Renașterii Naționale*, în „Tribuna”, a. I, nr. 48, 24 decembrie 1938, p. 1, 3, 12 (de amintit că Ion Agârbiceanu a ținut o cuvântare despre „solidaritatea națională”). Vezi participarea sa din iunie 1939 la lucrările Senatului ca deputat al Târnavei Mici, unde susține un discurs critic la adresa politicianismului și aprobă măsura desființării partidelor politice (D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. XL).

⁶⁴ O. Boitoș, *op. cit.*, p. 353-355.

⁶⁵ I. Agârbiceanu, *Astra și serviciul social*, în „Tribuna”, a. I, nr. 48, 24 decembrie 1938, p. 2; Idem, *Astra și Serviciul social. La muncă organizată în spiritul tradiției de însuflețire și jertfă*, în „Transilvania”, a. LXX, nr. 1, ianuarie-februarie 1939, p. 15-19; Idem, *Astra – Serviciul social*, în „Tribuna”, a. II, nr. 136, 19 iunie 1939; Idem, *Trecutul și activitatea „Astei”*, în „Curierul Serviciului social”, București, a. V, nr. 14, 17 septembrie 1939, p. 3 (conferință). De asemenea o întreagă serie de articole publicate în „Tribuna” și „Transilvania” de I. Agârbiceanu la începutul anului 1939. Vezi și T. R. [Tiberiu Rebreanu], *În cadrul mișcării „Muncă și Voie bună” cei mai mari scriitori au vorbit muncitorimii clujene*, în „Tribuna”, a. III, nr. 96, 26 aprilie 1940, p. 7.

Italiei mussolinienne⁶⁶. În plus, primăvara anului 1934 reprezintă momentul în care Agârbiceanu a semnat și materiale favorabile concepțiilor eugenetice (în „Transilvania”, condusă atunci de Iuliu Moldovan, președintele Astra, și care se și subintitula „Buletin de tehnică culturală” – vezi I. Agârbiceanu, *Necesitatea culturalizării maselor. Tehnica culturală*, în „Transilvania”, a. LXV, nr. 2, martie-aprilie 1934, p. 78-82)⁶⁷. Faptul că detaliul privitor la filogardismul lui Agârbiceanu din comunicarea diplomatică italiană din 20 martie 1934 nu a fost o informație casuală ne-o dovedește acest nou raport din mai 1934, centrat în întregime asupra figurii lui Ion Agârbiceanu și unde este reiterată informația că preotul și scriitorul ardelean simpatiza cu „Guardia di Ferro” și, în plus, se vine cu precizarea că acesta ar fi protejat în secret amintita organizație. Pentru a-și întări spusele și pentru a explicita mai exact atmosfera politică din Clujul lunilor respective, consulul italian trimitea la Roma traducerea unui articol semnat de Agârbiceanu în „Patria”, în care scriitorul și publicistul transilvănean își exprima dezamăgirea față de sistemul partidelor politice, cauzatorul unei profunde îngrijorări și dezorientări la nivelul opiniei publice. Este vorba de materialul *Neliniște primejdioasă*, apărut pe prima pagină a ziarului „Patria” din 12 mai 1934⁶⁸, parte a unei serii de articole pe care Ion Agârbiceanu le semna în fiecare sâmbătă pe prima pagină a organului clujean al Partidului Național-Țărănesc și care atingeau problemele sociale și politice, uneori evenimentele culturale importante ale Ardealului și țării⁶⁹. Așa cum transmite diplomatul

⁶⁶ I. Agârbiceanu, *Optimismul creator*, în „Patria”, a. XIV, nr. 225, 2 noiembrie 1932, p. 1 (în care se arată că optimismul guvernului italian era unul de paradă, neținând seama de interesele poporului italian); Idem [dar nesemnat], *Ce vrea Italia?*, în „Nădejdea”, Vîrșeț, nr. 42, 15 octombrie 1933, p. 2, publicat și în „Unirea poporului”, Blaj, a. XVI, nr. 2, 14 ianuarie 1934, p. 2-3 (tot nesemnat); „Foaia noastră. Foaie de propagandă populară în serviciul Asociațiunii «Astra» scrisă pentru luminarea poporului român”, Cluj, a. IX, nr. 418, 18 februarie 1934, p. 5; „Foaia poporului”, Sibiu, a. XLII, nr. 10, 4 martie 1934, p. 5, articol în care analizează politica italiană; Idem [dar nesemnat], *Continuă încercările*, în „Glasul Ardealului”, Cluj, a. VII, nr. 44, 29 octombrie 1933, p. 1, publicat și în „Foaia poporului”, a. XLI, nr. 47, 19 noiembrie 1933, p. 5; „Foaia noastră”, a. VIII, nr. 407, 26 noiembrie 1933, p. 5; „Lumina satelor”, Sibiu, a. XII, nr. 49, 3 decembrie 1933, p. 3 (de data acesta nesemnat); „Poporul românesc”, Chitila, a. III, nr. 1, 1 ianuarie 1934, p. 3-4 (cu titlul *Drumul cel mijlociu*) (o privire critică la adresa regimurilor dictatoriale din Germania sau Italia). De amintit că Agârbiceanu a redactat astfel de articole pe tot parcursul anului 1934 (vezi I. Agârbiceanu, *Prietenia Italiei cu Ungaria*, în „Poporul românesc”, a. III, nr. 11, 1 iunie 1934, p. 203-204) și a privit cu ochi critic atitudinea revizionistă a guvernului lui Mussolini și politica Italiei în Abisinia (în publicistica sa din 1936). Vezi D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 100, 188, 190.

⁶⁷ Concepțiile sale în domeniu le va expune și într-o serie de scrieri din a doua jumătate a anilor '30 și de la începutul anilor '40. Vezi I. Agârbiceanu, *Preotul și familia preoțească. Rostul lor etnic în satul românesc*, Sibiu, Editura subsecției eugenice și politice a Astrei, 1942, 192 p. (Astra. Colecția Neam și familie, 11). Pentru Astra și politica ei socială în domeniu, Iuliu Moldovan, *Statul etnic*, Sibiu, Tipografia Cartea Românească din Cluj, 1943, 24 p. (Biblioteca Viață și cultură a Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj-Sibiu, seria Realități de viață și cultură românească, fasc. 2).

⁶⁸ I. Agârbiceanu, *Neliniște primejdioasă*, în „Patria”, a. XVI, nr. 107, 12 mai 1934, p. 1.

⁶⁹ Vezi și Idem, *În jurul șomajului*, în „Patria”, a. XVI, nr. 51, 3 martie 1934, p. 1 (în care apreciază politica statului unificat de susținere a școlarizării populației românești și se exprimă pentru reducerea procentului minoritarilor în administrație, o corectă protecție a muncii indigene și aplicarea legii cumulului); Idem, *Noua educație*, „Patria”, a. XVI, nr. 57, 10 martie 1934, p. 1 (unde aprecia: „Ca popor creștin noi nu putem avea însă altă educație morală decât aceea care decurge din doctrina Evangheliei. Și în interesul țării și al viitorului poporului nostru, noi nici nu putem întemeia pe ceva mai temeinic clădirea caracterului, decât pe etica creștină”); Idem, *Câștig și pagubă*, „Patria”, a. XVI, nr. 63, 17 martie 1934, p. 1 (problema acordării votului universal); Idem, *Simțul devotamentului*, „Patria”, a. XVI, nr. 69, 24 martie 1934, p. 1 (se exprimă împotriva autoindividualismului rău înțeles, pe care îl consideră echivalent cu autoadorarea, și pentru educație cetățenească); Idem, *Toleranța noastră*, în „Patria”, a. XVI, nr. 75, 31 martie 1934, p. 1 (respectarea drepturilor minorităților în România și combaterea atitudinilor iredentiste maghiare, toleranța fiind o dovadă de superioritate); Idem, *Regenerare în creștinism*, în „Patria”, a. XVI, nr. 82, 8 aprilie 1934, p. 1 (articol redactat cu ocazia numărului de Paște în care combate concepția materialistă); Idem, *Atențiune!*, în „Patria”, a. XVI, nr. 86, 14

italian conținutul articolului (*Inquietezza pericolosa* în anexă, mai acurat decât titlul adaptat și explicitat de *Inquietezza Spirituale* din comunicarea diplomatică propriu-zisă), într-o traducere extrem de fidelă și omițând doar unele precizări ale lui Agârbiceanu asupra lipsei de stabilitate în politica internă din România vremii (în care Agârbiceanu face trimitere la articolul său din sâmbăta anterioară, intitulat chiar *Stabilitatea ce va veni*, articol centrat pe politica externă a României, despre care publicistul afirmă că s-a bucurat de avantajul stabilității, indiferent de guvernarea de moment, spre deosebire de evoluția politicii interne⁷⁰), se observă imediat ceea ce l-a captivat în privința opiniilor politice ale lui Agârbiceanu. Întregul material este centrat pe „starea de spirit bolnăvicioasă” care se încetățenise în viața politică românească „de câțiva ani”, o stare de spirit generată de agitațiile politice săptămânale (și aici scriitorul face referire la cele „de ordin intern”), a căror motivație nici măcar nu mai este întrevăzută, pentru a nu mai discuta despre eventuala controlare a acestor agitații, devenită imposibilă. Mai mult – acuza Agârbiceanu –, clasa politică și opinia publică se obișnuiseră cu acest sentiment al neliniștii, care pătrunsese societatea ca o „apă tare”, atât de mult încât el se transformase în plăcere, iar neliniștea într-un veritabil drog: „neliniștea umple toate inimile, paralizează orice dorință de muncă, risipește energiile, cari dacă mai sunt doar bune pentru anemice acțiuni sau afaceri de căpătuială la repezeală”. Această veritabilă „boală” o întrezărește atât la nivelul omului comun („un popor întreg de funcționari lucrează de mântuială”), cât și la nivelul elitei („alt popor de clientela politică” care „adulmecă semnele vremilor: colportează sau duc mai departe știri de la alții”). Îngrijorarea sa se manifestă în mod special față de „neliniștea primejdioasă [care] s-a cuibărit în inima păturii noastre culte”, „năzuind să ajungă o calitate alcătuitoare a firii sale”, ceea ce considera scriitorul că este impropriu spiritului românesc. Argumentele sale din finalul articolului se situează astfel pe linia românismului. Neliniștea primejdioasă, argumentează Agârbiceanu, devenită o adevărată boală, este, în fond, o „anormalitate”, o „gravă deviere de la cumpăna judecății sănătoase”, care este străină firii românești, iar partidele politice trebuie să se întoarcă pe linia românismului pentru a se însănătoși: „partidele politice trebuie să revie la această sănătate, moralitate și demnitate românească. Să se ajute [...] ca factori ai românismului neschimbător și nemuritor – în curățirea țării de această miasmă pestilențială a neliniștii izvorâtă din nestabilitate”⁷¹. În plus, sunt invocate pacea și liniștea care își au

aprilie 1934, p. 1 (despre profunzimea opiniei publice, deplângând din nou unele „fenomene bolnăvicioase” din viața socială); Idem, *Două responsabilități*, „Patria”, a. XVI, nr. 92, 21 aprilie 1934, p. 1 (pledoarie împotriva tezelor materialiste și pentru responsabilitate în fața lui Dumnezeu); Idem, *Autoritatea morală*, în „Patria”, a. XVI, nr. 97, 28 aprilie 1934, p. 1 (se declară împotriva eliminării principiului moral al actului de stat); Idem, *De la carte la cultură – După săptămâna cărții* –, în „Patria”, a. XVI, nr. 113, 20 mai 1934, p. 1 (pledoarie pentru creșterea puterilor spirituale prin cultură); Idem, *Partidul contra sa*, în „Patria”, a. XVI, nr. 118, 26 mai 1934, p. 1 (în care constată evidența decadenței „în loc de evoluție normală în democrația luminată”, arătând că din dorința de căpătuire a oamenilor politici „partidul politic luptă astfel contra sa însuși și împotriva dreptului său de existență. Pentru că organizarea sa internă a ajuns motiv de o scârboasă târguială”, și avertizând că o asemenea situație nu poate dăinui, căci „ea se va răzbuna contra partidelor și din vina lor, dacă nu se va putea institui și la noi o *dictatură a inteligenței și a etnicei* în democrație”).

⁷⁰ Evoluția nefastă a politicii interne era cauzată, în opinia lui Agârbiceanu, de surclasarea politicii de stat de către politica de partid, scriitorul pronunțându-se pentru stabilitate în politica de stat și de guvernare, urmărită după un *program comun*, indiferent care ar fi partidul de la guvern. Idem, *Stabilitatea ce va veni*, în „Patria”, a. XVI, nr. 102, 5 mai 1934, p. 1.

⁷¹ Idem, *Neliniștea primejdioasă*, p. 1.

sorgintea în *autoritate* drept condiții neapărat necesare pentru bunăstarea națională, autoritatea sub imperiul căreia încetează luptele interpartinice.

Aici se cuvine să remarcăm că românismul a avut în anii '30 teoreticienii săi. Pentru Partidul Național-Țărănesc, din care Agârbiceanu făcea parte în momentul redactării articolului din „Patria”, au rămas edificatoare definirile lui Constantin Rădulescu-Motru (filosof și politician cu o poziție politică antiliberală la începutul anilor '20 și raliat Partidului Național-Țărănesc la finele aceluiași deceniu, membru al cercului de intelectuali ai partidului care s-au implicat, în 1935, în definirea noului program al P.N.Ț., la inițiativa lui Ion Mihalache, Mihai Ralea, angrenându-i și pe Mihail Ghelmegeanu sau Petre Andrei⁷²), care, în esență, operează disjunția dintre românism și fascism, rasism, antisemitism, xenofobie și ortodoxism⁷³. Spre deosebire de ceea ce afirmă Agârbiceanu în suita de articole din primăvara anului 1934, reiterând că nu vede nicio dezvoltare în afara eticii creștine, C. Rădulescu-Motru, în definirea românismului, puncta pe ideea de autoritarism, însă insista pe secularism, ceea ce i-a și adus criticile intelectualilor care simpatizau cu „Garda de Fier”, Mircea Vulcănescu ori Nae Ionescu (cu cel din urmă C. Rădulescu-Motru angajând o bine-cunoscută polemică). Revenind la articolul lui Agârbiceanu din „Patria” zilei de 12 mai 1934, observăm astfel că finalul este edificator pentru concepțiile politice ale scriitorului, subsumate ideilor românismului și autoritarismului, ceea ce a atras atenția diplomației italiene în căutare de eventuali susținători cu convingeri de dreapta, favorabili unei guvernări autoritare.

Mai mult, Perego indica, în opinia sa, în completarea celor conținute în articol, că Agârbiceanu nu pierde nicio ocazie pentru a se pronunța în favoarea unui viitor politic mai bun – deci alternativ – pentru țara sa, un viitor masiv unitar. Era astfel prefigurată – dacă e să analizăm în perspectivă – atitudinea lui Agârbiceanu din momentul instaurării dictaturii regale; atunci, cum este bine-cunoscut, scriitorul a redactat o serie de articole politice în care saluta noul regim și anihilarea partidelor politice de către un sistem de esență dictatorială, fundamentat apoi pe un partid unic. Aici, în mod interesant, traseul său în viața politică a fost oarecumva paralel cu al lui C. Rădulescu-Motru, care a ales să sprijine Frontul Renașterii Naționale din calitatea de președinte al Academiei Române pe care o avea atunci⁷⁴.

⁷² Afilierea la Partidul Național-Țărănesc l-a determinat pe Constantin Rădulescu-Motru să se apropie de politica și doctrinele grupării. Din 1935 el și-a adaptat criticismul față de individualism (asociat cu viziunea național-liberală) la doctrina poporanistă a „statului țărănesc”, pe care mai târziu îl va defini ca în mod necesar totalitar, însă diferit de totalitarismul experimentat de statul fascist, național-socialist sau sovietic, „stat țărănesc” care se legitima și urma să guverneze nu pe baza unei glorioase tradiții imperiale, sau prin stimularea raporturilor de rasă ori prin structurarea unui plan dictatorial, ci prin crearea și promovarea unei țărănime sănătoase, muncitoare și morale, pregătită să apere granițele țării atunci când condițiile geografice și istorice o vor reclama. *Doctrina țărănistă în România. Antologie de texte*, de Vasile Niculae, Ion Ilincioiu, Stelian Neagoe, București, Noua Alternativă, 1994, p. 204-232.

⁷³ Vezi C. Rădulescu-Motru, *Românismul*, în „Revista Fundațiilor Regale”, a. II, nr. 7, 1935, p. 70-86; Idem, *Românismul. Catehismul unei noi spiritualități*, București, Fundația pentru Literatură și Artă Regele Carol al II-lea, 1936, 216 p.; ed. a II-a revăzută, București, Fundația pentru Literatură și Artă Regele Carol al II-lea, 1939, 216 p., iar pentru analiza concepției Adrian Mircea Dobrescu, *Câteva considerații despre românismul lui Constantin Rădulescu-Motru (I)*, în „Revista de filosofie”, tom. 55, nr. 5-6, sept.-dec. 2008, p. 575-587.

⁷⁴ Sub președinția lui C. Rădulescu-Motru s-a constituit, la 17 decembrie 1938, primul nucleu al F.R.N. În ianuarie 1939, C. Rădulescu-Motru a fost numit membru al Consiliului Superior al noului partid, unic, a devenit apoi membru al Adunării Deputaților și vicepreședinte al acesteia, din 28 iunie 1939, respectiva cameră fiind atunci condusă de Al. Vaida-Voevod, ales președinte la 9 iunie 1939. Reputatul filosof a ocupat și funcția de președinte al

Așadar remarcăm că, în plus, o altă observație a lui Perego rezistă la proba istoriei: aceea că într-un viitor nu prea îndepărtat, într-o perioadă politică de excepție – vezi dictatura regală – Agârbiceanu va putea să dețină o funcție importantă (și într-adevăr în legislatura 1939-40, susținător al Frontului Renașterii Naționale și senator de Târnava Mică în Parlamentul României de efemeră consistență și durată care a funcționat un an în perioada dictaturii regale a lui Carol al II-lea⁷⁵, Agârbiceanu a devenit vicepreședintele Senatului României, rol însă fără substanță decizională și încărcătură politică în contextul autoritarismului monarhic)⁷⁶.

În concluzie, documentele prezentate în anexă aruncă o nouă lumină asupra vieții politice a Clujului anilor '30, marcată de contraste și, în mod incontestabil, de un puternic filon naționalist. Emerge, din datele conținute în rapoartele diplomatice, figura prozatorului, publicistului și preotului greco-catolic Ion Agârbiceanu, care a trezit la momentul respectiv interesul diplomației mussolinienne, exact cum în aceeași perioadă capitalul cultural-intelectual și filonul patriotic al poetului Octavian Goga au fost intens exploatate de Germania hitleristă. Cercetări viitoare probabil că vor aduce mai multă lumină asupra problemelor aici expuse, necesitând în primul rând un vast efort de investigație arhivistică (de amintit că se păstrează foarte puțin din corespondența lui Agârbiceanu, deoarece, la îndemnul lui Mihail Sadoveanu, prozatorul ardelean și-a distrus scrisorile primite)⁷⁷.

F.R.N. (ales la 20 ianuarie 1940) și a fost cel care va și prezida ultima ședință a Parlamentului carlist din 3 iulie 1940. Constantin Schifirneț, *C. Rădulescu-Motru. Viața și faptele sale*, vol. II, Ed. Albatros, București, 2004, p. 759, 764, 769-773.

⁷⁵ Ion Agârbiceanu s-a numărat printre intelectualii intrați în F.R.N. care au fost numiți de Carol al II-lea senatori în 1939 (alături de L. Blaga, M. Cancicov, Dimitrie Gusti, N. Iorga, Ion Petrovici, Alexandru Rosetti, Mihail Sadoveanu, Silviu Dragomir, dr. Nicolae Hortolomei, Ioan Lupaș, Gr. Ionescu-Șișești, Victor Vălcovici, Grigore Antipa, George Enescu, George Georgescu, Ion Jalea). Inițial Nicolae Iorga a fost ales președinte al Senatului, dar în urma demisiei savantului, acesta a fost substituit ulterior de C. Argetoianu. *Ibidem*, p. 767.

⁷⁶ Rămân sugestive pentru figura lui Agârbiceanu la începutul anilor '40 cuvintele așternute de Victor Papilian, președintele Societății Scriitorilor Români din Ardeal, organism societar al literaților transilvăneni creat în 1936. În articolul său aniversativ – tipărit sub genericul „Gând și faptă” și având deasupra o litografie reprezentându-i pe Horea, Cloșca și Crișan –, Victor Papilian aprecia astfel opera scriitoricească și autorul: „Avem mulți dușmani. O știm și o simțim la fiecare pas al istoriei [...] Totuși în fața acestei adversități noi trebuie să facem front comun de mărturie, cum făceau vechii creștini în jurul mucenicilor. Azi mucenicii noștri sunt și stegari, și unul dintre acești stegari a fost și este părintele Ion Agârbiceanu. El este un ostaș al cuvântului. Ofensiva lui este de natură creștină, defensivă lui de natură națională. După amvon el alungă răul și urâtul din lume, prin scrisul său el aliniază piepturile și sudează sufletele”. Apoi se face o trimitere directă la militantismul prozei lui Agârbiceanu: „Sunt scriitori care pornesc în drumul lor scriitoricesc numai și numai din considerente de artă pură. La scriitorul Ion Agârbiceanu au fost alte imbolduri și alte temeuri. Ion Agârbiceanu este un autentic scriitor român și transilvănean. [...] El se găsește pe linia marilor înaintași și pe linia adevăratei tradițiuni ardelen, care totdeauna a ținut strâns legat pe autor de brazdă, de biserică și de om, în ceea ce are el mai etern, uman și românesc”. Agârbiceanu este definit ca un „apostol al scrisului”, arătându-se că „Părintele Agârbiceanu își trage emotivitatea dintr-o adâncă concepție creștină și română [...] Patria părintelui Agârbiceanu e împărăția lui Dumnezeu, iar drumul către ea duce prin scumpul ținut al țării românești”. Victor Papilian, *Sensul mesianic al activității scriitorului Agârbiceanu*, în „Luceafărul”, s. n., a. II, nr. 11, noiembrie 1942, p. 421-422 (text scris în contextul în care Agârbiceanu a împlinit 60 de ani cu o lună înainte); revista apărea la Sibiu, redactată de Victor Papilian, D. D. Roșca, Olimpiu Boitoș, Mihai Beniuc, Grigore Popa și îl avea pe Agârbiceanu printre colaboratori.

⁷⁷ *Ceasuri de seară cu Ion Agârbiceanu. Mărturii – Comentarii – Arhivă*. O carte gândită și alcătuită de Mircea Zăciu, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1982, p. 342.

ANEXĂ⁷⁸

1

Consolato di Italia

Cluj, 20 marzo 1934/XII

N° 586/ 50 – A s.

[bollo] MINISTERO DEGLI AFFARI ESTERI

24 MAR. 934

Oggetto: Sovvenzioni straniere alle „Guardie di Ferro”.

24. 3. 1934

Signor Ministro,

Da informatori di assoluta fiducia mi è stato riferito che sono pervenute dall’Austria delle somme alla locale sezione della „Guardia di Ferro” e precisamente Lei 21.000 nel mese di febbraio ed una somma di cui non si conosce l’ammontare in data 6 marzo, u.s. –

Dette somme erano indirizzate all’Associazione del Popolo Romeno (Asociatiunea Poporului Roman), associazione che di fatto non esiste.

La persona incaricata di ritirare detta somma si recò da un impiegato della direzione dell’acquedotto locale il quale le consegnò un bollo portante la scritta „Asociatiunea Poporului Roman”. – Con tale bollo la persona poté facilmente ritirare la somma dalla posta. –

Detto bollo fu quindi portato alla direzione del giornale „Lumea si Tara” di cui direttore è l’ex Podestà di Cluj, Bornemiza, elemento direttivo del partito di Goga.

La settimana scorsa la polizia fece una perquisizione al giornale „Lumea si Tara” credendo di trovare documenti compromettenti, ma senza alcun risultato. – Sembra però che un funzionario di polizia avesse messo la mano sul famoso bollo, ma che ad un cenno del Bornemiza il funzionario abbia mostrato di non fare attenzione al bollo stesso. Pare infatti che le Autorità di Cluj non spieghino una positiva azione contro la „Guardia di Ferro”. – Infatti in una riunione che ha avuto luogo in Prefettura per discutere le misure da prendersi contro la propaganda delle „Guardie di Ferro”, oltre al Prefetto, al Sindaco ed all’Ispettore di Polizia, hanno partecipato l’ex Podestà Bornemiza ed il Parroco greco cattolico Agarbiceanu – altro elemento favoreggiatore della „Guardia di Ferro”. –

Voglia gradire, Signor Ministro, gli atti del mio più devoto ossequio.

A. Perego

REGIO MINISTERO DEGLI AFFARI ESTERI

ROMA

e per conoscenza

alla R. Legazione d’Italia

BUCAREST

⁷⁸ Documentele se păstrează în Arhiva Istoric-Diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe de la Roma/ Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, Roma, Fondul Affari Politici, 1931-1945, Romania, busta nr. 7 (1934).

Consolato di Italia

Cluj, 23 maggio 1934/XII

N. 1035-102 Situazione politica in Transilvania

26.5.934

Oggetto: Articolo sulla situazione politica in Transilvania

Signor Ministro,

Ritengo possa dare la sensazione dell'attuale atmosfera politica a Cluj, l'articolo „Inquietezza Spirituale” pubblicato sul giornale „Patria”, che invio tradotto, in allegato.

Ne è autore il parroco greco-cattolico Ion Agarbiceanu figura assai interessante tra i personaggi della scena di Transilvania. Alto, con una lunga barba nera tipo „rasputiniano” l'Agarbiceanu è un nazionalista accanito che simpatizza con la „Guardia di Ferro”, e si ritiene la protegga segretamente.

Egli coglie ogni occasione per manifestare a favore di un avvenire politico migliore, e solidamente unitario, per il suo Paese.

In continua lotta contro gli Ungheresi, l'Agarbiceanu è un uomo che potrebbe avere, domani, in un periodo politico di eccezione, una funzione personale preponderante.

Voglia gradire, Signor Ministro, gli atti del mio più devoto ossequio.

[olografo A Perego]

R. MINISTERO DEGLI AFFARI ESTERI [bollo] MINISTERO DEGLI AFFARI ESTERI

ROMA

26 MAG 1934